

mevzu

sosyal bilimler dergisi | journal of social sciences

e-ISSN 2667-8772

mevzu, İslamî İlimler Özel Sayısı/ Special Issue on Islamic Sciences 2023, s. Ö1: 107-147

Arap Dilinde Tenbîh Harfleri ve Kur'ân-ı Kerîm'deki İzdüşümleri
Tanbih Letters in the Arabic Language and Its Reflections in the Qur'an

Cengiz PARLAK

Öğr. Gör. Dr. Adıyaman Üniversitesi

İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Lecturer, Dr. Adıyaman University,

Faculty of Islamic Sciences, Department of Basic Islamic Sciences

Adıyaman/Turkey

cparlak@adiyaman.edu.tr

ORCID: 0000-0001-6247-1762

DOI: 10.56720/mevzu.1288081

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 26 Nisan / April 2023

Kabul Tarihi / Date Accepted: 02 Ağustos / August 2023

Yayın Tarihi / Date Published: 15 Ekim / October 2023

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Özel Sayı / Special Issue

Atıf / Citation: Parlak, Cengiz. "Arap Dilinde Tenbîh Harfleri ve Kur'ân-ı Kerîm'deki İzdüşümleri". *Mevzu: Sosyal Bilimler Dergisi*, Ö1: İslamî İlimler Özel Sayısı (Ekim 2023): 107-147. <https://doi.org/10.56720/10.56720/mevzu.1288081>

İntihal: Bu makale, ithenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by ithenticate. No plagiarism detected.

web: <http://dergipark.gov.tr/mevzu> | <mailto:mevzusbd@gmail.com>

Copyright © CC BY-NC 4.0

Öz

Tenbîh harfleri Arap dilinde kelimenin mensup olduğu isim, fiil ve harf gruplarından harf kategorisi başlığı altında yer alan kelimelerdendir. Tenbîh olgusu Arapça söz diziliminde genel olarak belli bazı harfler ve işlevlerle kendisini göstermektedirler. Aslı görevleri kendilerinden sonra gelen söze dikkati çekmek olan bu harflerin sadece tenbîh görevini gördüklerini söylemek eksik ve yanlış olacaktır. Kadîm ulemanın kahir ekseriyeti cümle başında geldikleri için tenbîh harflerine istiftâh harfleri de demişlerdir. Her ne kadar tenbîh edatları Arap dilinde sık kullanıma sahip olmasalar da çok yönlü olmaları ve farklı manalarda değerlendirilmemeleri nedeniyle önem arz etmektedir. Kuran-ı Kerim'de de cümle içinde muhtelif konumlarda ve tenbîh dışında değişik mana ve işlevlerde kullanıldıkları görülmektedir. Mamafih bu özelliklerine rağmen istimalde az yer tutmaları onlarla alakalı detayların gözden kaçırılmasına neden olmaktadır. Bu özelliklere istinaden Arap dilinde tenbîh harflerinin işlevleri hakkında dikkatlerden kaçan ayrıntılar olduğu mülahaza edilerek bu çalışma kaleme alınmış ve bu bağlamda çalışmanın alandaki bir boşluğu dolduracağı düşünülmüştür. Çalışmada tenbîh harflerinin eda ettiği işlevler alanın otoritelerinin görüşleri ekseninde ele alınmış ve Kur'ân-ı Kerim'deki kullanım şekilleri incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belağatı, Nahiv, Sarf, Harfler, Tenbîh harfleri.

Abstract

Tanbih letters are among the words under the heading of the letter category from the noun, verb and letter groups to which the word belongs in the Arabic language. These letters show themselves with certain letters and functions in the Arabic syntax. It would be incomplete and wrong to say that these letters, whose primary duty is to draw attention to the word that comes after them, only serve as a warning. Since the overwhelming majority of the ancient scholars came at the beginning of the sentence, they also called the letters of tenbîh the letters of istiftah. Although the aforementioned prepositions of warning are not used frequently in the Arabic language, they are important because they are versatile and not evaluated in different meanings. In the Qur'an, it is used in various positions in the sentence and in many other mea-

nings other than warning. However, despite these features, the fact that they take up little space in use causes the details about them to be overlooked. Based on these features, this study was written considering that there are details that escape attention about the functions of the letters of warning in the Arabic language, and in this context, it is thought that the study will fill a gap in the field. In the study, functions of the letters of tanbîh were discussed in the axis of the opinions of the authorities of the field and their usage patterns in the Qur'an were examined.

Keywords: Arabic Language and Rhetoric, Nahv, Sarf, Letters, Tanbih letters.

Giriş

Son ilahi kitap Kur'ân-ı Kerîm insanlık için hem dünya hem de ahiret rehberi olmasının yanı sıra indiği dil olan Arapça'nın lugavî özelliklerinin anlaşılması için de temel kaynaklardan biri olmuştur. İslam coğrafyasının büyümesi, Arap olmayan pek çok kesimin İslam'ı kabul etmesiyle Arapça'nın konuşulduğu alanın genişlemesi sonucu Arap dilinde bozulmalar baş göstermesi ve bu bozulmaların son ilahi kitabın hükümlerinin yanlış anlaşılmasına sebebiyet vermesi problemi dil âlimlerini Arapça'nın özelliklerini tespitte yöneltmiştir. Olumsuz gibi görünen bu durum Arap dilinin özelliklerinin ortaya konulması için büyük çabalara vesile olmasıyla aslında pozitif sonuçlar doğurmuştur. Bu dönemde Kur'ân'ın doğru okunup anlaşılması için birçok eser telif edilmesine ek olarak Kur'ân'da noktalama ve harekeleme faaliyetleri için de yoğun gayretler sarf edilmiştir. Bunların neticesinde bu süreçte İ'râbu'l-Kur'ân, Meâni'l-Kur'ân ve Mecâzu'l-Kur'ân gibi Kur'ân-ı Kerîm ile ilgili ilim dallarının teşekkül ettiği görülmektedir.

Arapça'da harf ve edatların anlam ve kullanım şekillerini inceleyen "Meâni'l-Hurûf" ilmi Arap dilinin temel taşlarından biridir. Bu ilim önceleri tefsir ilminin ilgi alanına girmişse de sonraları nahiv âlimleri tarafından ele alınmaya başlanmıştır. Zaman içerisinde bu ilme dilciler tarafından da önem atfedildiği görülmektedir. Belağat ile iştigal eden âlimler harfleri değişik anlam ve kullanım şekilleri açısından incelemeye tabi tutarken sarf âlimleri ibdâl, i'lâl, hazif, ziyâde, idğâm gibi yönlerden bu harfleri tetkik etmişlerdir. Nahiv âlimlerinin ise harflerin ifade ettiği anlamlar yanında harflerin cümlede

lafzî etki etmesi veya etmemesi, zâid olarak kullanılması veya kullanılmaması ve hafzedilmesi gibi yönlerini araştırmışlardır.¹

Bu çalışmada tenbîh harfleri ve dilbilgisel özellikleri, bu konuyla ilgilenmiş Arap dili tarihinde otorite sayılan bazı âlimlerin görüşleri ve Kur'ân-ı Kerîm'de kullanılma biçimleri çalışılacaktır. Çalışma esasında bir tespit çalışmasıdır, denebilir. Akademik camiâda bu şekliyle müstakil bir çalışma bulunmaması bu makalenin hazırlanmasındaki temel neden olmuştur. Alandaki bilgi boşluğunu doldurmak adına ele alınan bu çalışmada konu sadece tenbîh harfleri bağlamında ele alınacak, Kur'ân ve Arap dilindeki diğer tenbîh olgularına değinilmeyecektir. Çalışma iki bölümden oluşacak olup birinci bölümde tenbîh harfleri ve cümle içerisindeki işlevleri ve bu harflerle ilgilenmiş alandaki yetkin âlimlerin görüşleri irdelenecek, ikinci bölümde ise tenbîh harflerinin Kur'ân-ı Kerîm'de kullanıldığı mahallerin tespiti yapılacaktır.

1. Arap Dilinde Tenbîh Harfleri

“التنبیه”-in lugattaki manası muhatabın farkında olmadığı bir şeyi göstermek şeklinde verilmektedir. İstilahî manası ise mütekellimin söylemek istediği şeyin muhataba bildirilmesi bağlamında minimum bir tefekkürle kastın anlaşılmasıdır.² “التنبیه”, “تَبَّه” fiilinin mastarı olarak gelmektedir.³ “تَبَّه” fiili gafletten uyandırmak, gafleti kaldırmak manalarını ifade etmektedir.⁴ Bu manada “رَفَعْتُهُ مِنَ الْخُمُولِ” yani “Ondan gafleti, belirsizliği kaldırdım” ifadesi kullanılmaktadır. “نَبَّهْتُهُ عَلَى الشَّيْءِ” ibaresi, “أَوْقَفْتُهُ عَلَيْهِ فَتَبَّهَ” “Onu vâkıf kıldım, o da vâkıf oldu” manasını ifade etmektedir.⁵ Ebû Hilâl el-Askerî (ö. 400/1010) “التذكير” ve “التنبیه” kelimelerini karşılaştırırken, “التذكير”-in kişinin bildiği fakat unuttuğu

¹ Ahmet Yüksel, “Arap Dilinde “Meâni'l-Hurûf” İlimine Dair Literatür Çalışmaları”, *Ekev Akademi Dergisi* 8/20 (Yaz 2004), 296.

² 'Alî b. Muhammed es-Seyyidu's-Şerîf el-Curcânî, *Mu'cemu't-ta'rîfât*, thk. Muhammed Sıddîk el-Mînsâvî (Kahire: Dâru'l-Fadîle, 2004), 60.

³ Muhammed Murtazâ el-Huseynî ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs*, thk. 'Abdulkerîm el-'Azabâvî (Kuveyt: Matbaatu Hukûmeti'l-Kuveyt, 2001), 36/517; Cubrân Mes'ûd, *er-Râid* (Beyrut: Dâru'l-İlm, 1992), 793.

⁴ Ebû Fadl Cemaluddîn Muhammed b. Mukerrem İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab* (Beyrut: Dâru Sâdir, 1990), 13/546.

⁵ Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh* (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2009), 1113; 'Alî b. el-Hasan el-Hinâî, *el-Muncidu'l-ebcedî* (Beyrut: Dâru'l-Meşriq, 1986), 1108.

bir şeyin kendisine hatırlatılması, “التنبیه”-in ise kişinin bilmediği bir şeye dikkatinin çekilmesi olduğunu ifade etmiştir.⁶

Arap dilindeki tenbîh harfleri “أَلَا - أَمَا - يَا - هَا” olmak üzere dört tanedir. Bu harfler cümlelerin başında bulunup, muhatabın dikkatini çekmek ve söylenecek şeye kulak kesilmesi için onu hazırlama işlevi görmektedirler. Bu harfler kendinden sonra gelen kelimeler üzerinde irabî bir etkide bulunmazlar.⁷

Tenbîh harfleriyle ilgili bu kısa girizgâhın ardından Arap dilinde oterite kabul edilen bazı âlimlerin bu harflerle ilgili düşüncelerine yer vermek tenbîh harfleriyle ilgili tespitlerin ve âlimler arasındaki farklı düşüncelerin anlaşılması ve tarihsel arka planı noktasında faydalı olacaktır.

Abdulkâhir el-Curcânî (ö. 471/1079) tenbîh ile alakalı olarak: “İşin aslı bir şeyi gafil ve ani olarak söylemen, o şeye dikkat çekip söylemen gibi olmaz”, diyerek tenbîh olgusuna açıklama getirmektedir.⁸ Zemahşerî (ö. 538/1144) tenbîh harflerini “أَلَا - أَمَا - هَا” olarak kaydetmiştir.⁹ İbn Ya’îş (ö. 643/1246) tenbîh harflerinin fonksiyonlarına değinerek: “Bil ki bu harflerin amacı muhatabın dikkatini konuşulan şeye çekmektir. Mesela (هَذَا عَبْدُ اللَّهِ مُنْظِلًا) “Bu giden Abdullah’tır” dediğimizde (أَنْظُرْ إِلَيْهِ مُنْظِلًا أَوْ إِنْتَبِهْ عَلَيْهِ مُنْظِلًا) “Bak ona, gidiyor veya ona dikkat et, gidiyor” manasını kastederiz”, demiştir.¹⁰

İbn Hâcib’in de (ö. 646/1248) Zemahşerî gibi tenbîh harflerini “أَلَا - أَمَا - هَا” şeklinde ifade ederek diğer birçok mütekaddimun âlimi gibi “يَا” edatını tenbîh harfleri içerisinde saymadığı görülmektedir.¹¹ Ayrıca İbn Hâcib bu harfleri istiftâh(kelama başlama) harfi yerine tenbîh harfi olarak isimlendirmeyi daha uygun bulmaktadır. Bunun sebebini ise bir harfin anlam açısından

⁶ Ebû Hilâl el-‘Askerî, *el-Furûku’l-luğaviyye*, thk. Muhammed İbrâhîm Selîm (Kahire: Dâru’l-‘İlm ve’s-Sekâfe, 1997), 93.

⁷ Ahmed Muhtâr ‘Umer, *en-Nahvu’l-esâsî* (Kuveyt: Dâru’s-Selâsil, 1994), 311; Ayrıca bk. Mustafâ el-Ğalâyînî, *Câmiu’d-durûsi’l-‘Arabiyye* (Beyrut: el-Mektebetu’l-‘Asriyye, 1993), 3/260-261.

⁸ ‘Abdulkâhir b. ‘Abdurrahman b. Muhammed el-Curcânî, *Delâilu’l-i‘câz* (Mısır: Matbaatu’l-Medeni, ts.), 132.

⁹ İbn Ya’îş, Muvaffakuddîn Ya’îş b. ‘Alî, *Şerhu’l-mufassal* (Mısır: İdâretu’t-Tıbbâa, ts.), 8/113.

¹⁰ İbn Ya’îş, *Şerhu’l-mufassal*, 8/114.

¹¹ Muhammed b. el-Hasan el-Esterâbâdî, *Şerhu’r-râdî*, thk. Yahyâ Beşîr Mısırî (Suudi Arabistan: Câmiatu’l-İmâm Muhammed b. Suûdi’l-İslâmiyye, 1993), 2/1356.

kendisine özgü olan şeyle isimlendirilmesi, anlam açısından kendisiyle ilgisi bulunmayan bir şeyle isimlendirilmesinden daha evladır, şeklinde açıklamaktadır. İstifhâm harfleri, tahdîd harfleri ve benzeri harflerin de cümle başında yer aldıklarını fakat istiftâh harfleri olarak isimlendirilmediklerinin altını çizmektedir.¹²

Esterâbâdî (ö. 688/1289) tenbîh harflerinden “ألّا-أما”-nın kelama başlama harfleri olduğunu ve işlevlerinin cümlenin içeriğini tekit etmek olduğunu söylemiştir. Ona göre her iki harf de inkarî hemze ve nefy harfinden oluşan bir terkiptir. İnkârdan kasıt reddetme ve olumsuzlamadır. Olumsuzluğun olumsuzluğu ise olumlu değildir. Bu şekilde isbat(olumluluk) ve tahkik için iki harf terkip edilmiştir. Her ikisinin de manası bir açıdan “إِنَّ” ile eşdeğerdir. Fakat bu harfler “أَيْ” gibi amel etmezler. İster talebî ister de haberî olsun cümlenin başına gelirler. Talebi cümle de emir, nehiy, soru veya temenniden oluşabilir. Bu harflere tenbîh manası da atfedilebilir. Nitekim İbn Hâcib de bu görüştedir.¹³

Mollâ Câmî (ö. 898/1493) tenbîh harflerinin “ألّا-أما-ها” olduğunu ve muhatabın konuşan kişinin konuştuklarından gafil olmaması için cümle başında geldiklerini belirtmiştir. Bu harflerin tenbîh harfleri olarak isimlendirilmesinin sebebi bu durumdur.¹⁴ İbn Kemâl Pâşâ (ö. 940/1534) da tenbîh harflerini “ها-ألّا-أما” olarak saymış ve tenbîh harflerinin amacının muhatabı gaflet ve dalgınlıktan uyandırmak olduğunu ifade ederek Mollâ Câmî ile benzer bir tanımlama yapmıştır. İbn Kemâl Pâşâ “ها” dışındaki tenbîh harflerinin mürekkep bile olsalar tüm cümlelerin başına gelebileceğini fakat “ها” edatının ismi işaretlerin ve zamirlerin başına geleceğini ifade etmiştir.¹⁵

Arap dilindeki tenbîh olgusunun ifade ettiği manalar, tenbîh harflerinin neler olduğu ve bu mevzu hakkında görüş beyan eden bazı âlimin görüşlerini ifadeden sonra şimdi tenbîh harfleri üzerinde duralım.

¹² Ebû 'Amr 'Usmân b. el-Hâcib, *Emâli İbn Hâcib*, thk. Fahr Sâlih Suleymân Kaddâre (Amman: Dâru 'Ammâr, ts.), 838.

¹³ el-Esterâbâdî, *Şerhu'r-râdî*, 2/1356.

¹⁴ 'Abdurrahman b. Ahmed Nureddîn el-Câmî, *el-Fevâidu'd-diyâiyye*, thk. Ahmed 'Azv 'Înâye (Beyrut: Dâru İhyâ Turâsî'l-'Arabî, 2009), 418.

¹⁵ Şemsuddîn Ahmed b. Suleymân İbn Kemâl Bâşâ, *Esrâru'n-nahv*, thk. Ahmed Hasan Hâmid (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2002), 293.

1.1. “آلا”

Tenbîh harfleri içerisinde en çok kullanıma sahip olan edatlardan biri olan “آلا” edatı cümle içerisinde şu fonksiyonları ifâ etmektedir:

a) İstiftâh ve Tenbîh (الاستفتاح والتنبية): Bu pozisyonadaki “آلا” “istiftâh/kelama başlama” ve “tenbîh” ifade eder. Mütekellimin söyleyeceği söze karşı muhatabın dikkatini çekmek için kullanılır. Kendinden sonra gelen sözün tahakkukunu bildirir. Sükûn üzere mebni bir harf olup irabtan mahalli yoktur. Kendinden sonra gelen kelimeler üzerinde amel etmez. (آلَا إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللَّهِ لَا) “خَوْفٌ عَلَيْهِمْ” *“İyi bilin ki, Allah’ın dostlarına hiçbir korku yoktur”*¹⁶ örneğinde olduğu üzere isim cümlesinin, (آلَا يَا خَالِدُ انْتَبِهْ) *“Hey Halid! Dikkat et”*¹⁷ örneğinde olduğu üzere fiil cümlesinin başına gelebilmektedir. “İstiftâh” ve “tenbîh” harfi olan “آلا” inkârî hemze ile lâû’n-nâfiye’nin terkibinden meydana gelmektedir.¹⁸ “İstiftâh” ve “tenbîh” ifade eden “آلا”-nın terkihi bir kelime değil de yalnız bir kelime olduğunu iddia eden kaynaklar da mevcuttur.¹⁹

b) Tevbîh ve İnkâr (التوبيخ والإنكار): “التوبيخ” kelime manası olarak tehdit, azar ve kınama anlamlarına delalet etmektedir.²⁰ “Tevbîh” istifhâm yoluyla da icra edilebilir. el-İstifhâmu’t-tevbîhî denen bu tevbîh yöntemi soru soranın kendi nazarında hoş olmayan bir şeyin yapılmasına veya yapılması gereken bir işin terkedilmesine sitemde bulunması amacıyla kullanılır.²¹ “آلا” cümledeki yerine göre “tevbîh-inkâr” manası ifade edebilmektedir. Buna örnek:

آلَا اِرْعَوَاءَ لِمَنْ وَّلَّتْ شَيْبَتُهُ وَأَدَّنتْ بِمَشِيبٍ بَعْدَهُ هَرَمٌ

*“Akabinde bunamışlık olan yaşlılığı haber veren ve gençliği kendisinden yüz çeviren kişi, hala günahlardan kaçınmaz mı!”*²² beyti verilebilir. Tevbîh ve inkâr

¹⁶ Yûnus 10/62.

¹⁷ Bu cümlede “آلا” nidâ edatından önce takdiri “أَدْعُو” olan mahzûf bir fiil bulunmaktadır. Dolayısıyla “آلا” edatı fiil cümlesinin başına gelmiş olmaktadır.

¹⁸ İmîl Bedî’ Ya’kûb, *el-Mu’cemu’l-mufasssal* (Beyrut: Dâru’l-İlm li’l-Melâyîn, 1987), 1/203.

¹⁹ Bk. ‘Abbâs Hasan, *en-Nahvu’l-vâfi* (Mısır: Dâru’l-Meârif, ts.), 1/708.

²⁰ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, 3/66.

²¹ ‘Abdurrahman b. Hasan Habanneke el-Meydânî, *el-Belâğatu’l-‘Arabiyye* (Dimeşk: Dâru’l-Kalem, 1996), 1/274.

²² Muhammed el-Antâkî, *el-Minhâc fî’l-kavâid ve’l-i’râb* (Pakistan: Mektebetu’l-Büşrâ, 2011), 163.

“ألّا”-sı hemze-i istifhâm ve lâû'n-nâfiye li'l-cins'ten meydana gelmektedir.²³ Bu nedenle beyitteki “أزعواء” kelimesi lâû'n-nâfiye li'l-cins'in ismi olarak irab edilir. (أَلَا دَرَسْتَ جَيِّدًا) “Dersini iyice çalışmalı değil miydin!” örneğinde görüldüğü üzere “tevbîh” ve “inkâr” ifade eden “ألّا”-nın mazi fiil ile başlayan fiil cümlelerine has olduğunu iddia eden kaynaklar da mevcuttur.²⁴

c) Temennî (التمني): “ألّا” cümledeki konumuna göre “temennî” de ifade edebilmektedir.²⁵ Bu duruma örnek olarak (أَلَا عُمُرٌ وَلِيٌّ مُسْتَطَاعٌ رُجُوعُهُ) “Keşke geçip giden ömür geri dönebilseydi” beyti verilebilir.²⁶ “Temennî” ifade eden “ألّا” hemze-i istifhâm ile lâû'n-nâfiye li'l-cins'ten meydana gelmektedir. Bu işlevdeki “ألّا” isim cümlesinin başına gelmektedir.²⁷

d) Ard (العرض): “ألّا”-nın kullanım formlarından biri olan “ard” bir şeyi nazik ve yumuşak bir dille istemek manasını ifade etmektedir.²⁸ Bu duruma örnek (أَلَا تُحِبُّونَ أَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَكُمْ) “Allah'ın sizi bağışlamasını istemez misiniz”²⁹ ayeti gösterilebilir. “Ard” ifade eden “ألّا” fiil cümlelerinin başına gelir, isim cümlelerinin başına gelmez.³⁰ Ayrıca “ard” ifade eden “ألّا” hemze-i istifhâm ile lâû'n-nâfiye'den meydana gelmektedir.³¹

e) Tahdîd (التحضيض): Bir şeyi zoraki veya teşvik ederek istemek manasını ifade etmektedir.³² “Tahdîd” manası taşıyan “ألّا” amel etmez ve muzari fiil ile

²³ Zâhir Şevket el-Beyâtî, *Edâvâtu'l-i'râb* (Beyrut: el-Muessesetu'l-Câmiyyetu li'd-Dirâsât, 2005), 23.

²⁴ Bk. İmîl Bedî' Ya'kûb, *Mu'cemu'l-i'râb* (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1983), 86; İmîl Bedî' Ya'kûb, *el-Mu'cemu'l-mufassal*, 1/203.

²⁵ Mes'ûd, *er-Râid*, 115.

²⁶ Muhammed b. Muhammed Hasan Şurrâb, *Şerhu şevâhidi's-şi'riyye* (Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 2007), 1/212.

²⁷ el-Antâkî, *el-Minhâc fi'l-kavâid ve'l-i'râb*, 162; el-Beyâtî, *Edâvâtu'l-i'râb*, 23.

²⁸ 'Alî Husays, *Mu'cemu mustalahât* (Amman: Dâru 'Âlemi's-Sekâfe, 2005), 93; Mes'ûd, *er-Râid*, 115; İmîl Bedî' Ya'kûb, *Mu'cemu'l-i'râb*, 87.

²⁹ en-Nûr 24/22.

³⁰ el-Beyâtî, *Edâvâtu'l-i'râb*, 23; İmîl Bedî' Ya'kûb, *Mu'cemu'l-i'râb*, 87; el-Antâkî, *el-Minhâc fi'l-kavâid ve'l-i'râb*, 163; Abbâs Hasan, *en-Nahou'l-vâfi*, 1/708.

³¹ el-Antâkî, *el-Minhâc fi'l-kavâid ve'l-i'râb*, 163; el-Beyâtî, *Edâvâtu'l-i'râb*, 23.

³² Husays, *Mu'cemu mustalahât*, 93; el-Hinâî, *el-Muncidu'l-ebcedî*, 133; Mes'ûd, *er-Râid*, 115; İmîl Bedî' Ya'kûb, *Mu'cemu'l-i'râb*, 87.

başlayan fiil cümlesinin başına gelir.³³ Bununla beraber hemze-i istifhâm ile lâu'n-nâfiye'den teşekkül etmektedir.³⁴ (أَلَا تُقَاتِلُونَ قَوْمًا نَكَثُوا أَيْمَانَهُمْ) "Yeminlerini bozan bir toplulukla nasıl savaşmayacaksınız"³⁵ ayetinde "ألا" "tahdîd" ifade etmektedir.

f) el-İstifhâmu ani'n-Nefy (الإستفهام عن النفي): Bu işlevdeki "ألا" ile olumsuz soru sorulur. Hemze-i istifhâm ile lâu'n-nâfiye li'l-cins'ten mürekkeptir. İsim cümlesinin başına gelir.³⁶

أَلَا اضْطَبَّارَ لِسَلْمَى أَمْ لَهَا جِلْدٌ إِذَا أَلَقِيَ الَّذِي لَفَاهُ أُمَّتَالِي

"Emsallerimin başına gelen ölüm benim de başıma gelince, Acaba Selma sabır mı gösterir yoksa sabırsızlık mı eder?" beytinde olduğu üzere "ألا" olumsuz soru ifade etmektedir.³⁷

"ألا" ile ilgili âlimlerin diğer tenbîh harflerinden daha ziyade izahat yaptıkları görülmektedir. Bunun nedeni "ألا"-nın diğer tenbîh harflerine nazaran daha yaygın kullanılması ve daha fazla dilbilgisel özelliğe hâiz olması muhtemeldir.

Halîl b. Ahmed (ö. 175/792) "ألا"-nın bazı hallerde "هَلَّا" ile eş anlamlı olduğuna, bazı hallerde ise tenbîh ifade ettiğine dikkat çekmiştir. (أَلَا أَكْرِمُ زَيْنًا) "Haydi, Zeyd'e ikramda bulun" cümlesindeki "ألا" teşvik ifade etmektedir. "ألا" muhatabı uyarmak için cümle başında bulunabilmekte ve "ألا"-dan sonra "ألا" şeklinde ikinci bir "لا" da gelebilmektedir. Mesela (هَلْ كَانَ كَذَا وَكَذَا) "Şöyle söyle miydi?" şeklinde sorulan bir soruya "ألا لا" şeklinde cevap verilebilir. "ألا" tenbîh "لا" ise nefy ifade etmektedir.³⁸

Sîbeveyh (ö. 180/797) ise "ألا"-nın istifhâm elifiyle beraber bulunduğu temennî ifade edeceğini öne sürmüştür. Bununla beraber istifhâm hemzesinin "لا"-nın başına gelmesi durumunda "لا"-dan sonra gelen kelimenin ref veya

³³ İmîl Bedî' Ya'kûb, *el-Mu'cemu'l-mufassal*, 1/203.

³⁴ el-Beyâtî, *Edâvâtu'l-i'râb*, 23; el-Antâkî, *el-Minhâc fi'l-kavâid ve'l-i'râb*, 163.

³⁵ et-Tevbe 9/13.

³⁶ el-Antâkî, *el-Minhâc fi'l-kavâid ve'l-i'râb*, 162; el-Beyâtî, *Edâvâtu'l-i'râb*, 23.

³⁷ Ebû'l-Hasan Nûruddîn 'Alî b. Muhammed b. 'Îsâ b. Yûsuf el-Eşmûnî, *Şerhu'l-Eşmûnî*, thk. Muhammed Muhyiddîn 'Abdulhamîd (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1955), 1/153.

³⁸ Halîl b. Ahmed el-Ferâhidî, *Kitâbu'l-'ayn*, thk. 'Abdulhamîd el-Hindâvî (Beyrut: Dâru'l-Kutubi-'İlmiyye, 2003), 1/78.

nasb olabileceği görüşündedir. Fakat temennî ifade etmesi durumunda “ألّا”-dan sonra gelen kelimenin nasb olması gerekir. Ayrıca Sîbeveyh;

أَلَّا رَجُلًا جَزَاهُ اللَّهُ خَيْرًا يَدُلُّ عَلَى مَحْصَلَةٍ تُبَيِّتُ

“Bana, yanımda geceleyecek ve kıymetimi bilecek kadını gösteren kişiyi Allah hayırlarla mükâfatlandırırın”, ibaresindeki “ألّا”-yı Halîl b. Ahmed’e sormuş, Halîl b. Ahmed de beyitte geçen “ألّا”-nın temennî olmadığını ve (هَلَّا خَيْرًا مِنْ ذَلِكَ) takdiri üzere olduğunu söylemiştir.³⁹

Zeccâc (ö. 311/924),⁴⁰ Zeccâcî (ö. 337/949),⁴¹ Ebû Bekr er-Râzî (ö. 313/926),⁴² Rummânî (ö. 384/994),⁴³ İbn Cinnî (ö. 392/1002),⁴⁴ İbn Fâris (ö. 395/1005),⁴⁵ Kurtubî (ö. 671/1273),⁴⁶ İbn Manzûr (ö. 711/1311),⁴⁷ Suyûtî (ö. 911/1505)⁴⁸ ve Eşmûnî (ö. 918/1512)⁴⁹ gibi âlimlerin “ألّا” ile görüşlerine bakıldığında “ألّا”-nın tenbîh ve istiftâh özelliğine vurgu yaptıkları görülmektedir. Bununla beraber bazı âlimler “ألّا”-yı daha ayrıntılı açıklama çabası içine girmişlerdir. Konuyla ilgili Rummânî “ألّا”-nın (أَلَّا لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الظَّالِمِينَ) “Dikkat edin! Allah’ın laneti zalimlerin üzerindedir”⁵⁰ ayetinde olduğu gibi tenbîh, (أَلَّا تَنْزِيلُ فُتُصَيْبٍ)

³⁹ Ebû Bişr ‘Amr b. ‘Usmân b. Kanber Sîbeveyh, *el-Kitâb*, thk. ‘Abdusselâm Muhammed Hârûn (Kahire: Mektebetu’l-Hâncî, 1988), 2/307.

⁴⁰ Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Sirrî ez-Zeccâc, *Meâni’l-Kur’ân*, thk. ‘Abdulcelîl ‘Abduh eş-Şiblî (Beyrut: Dâru ‘Âlimi’l-Kutub, 1988), 1/88.

⁴¹ Ebû’l-Kâsım ‘Abdurrahman b. İshâk ez-Zeccâcî, *Hurûfu’l-meâni*, thk. ‘Alî Tefvîk el-Hemed (Beyrut: Dâru’l-Emel, 1986), 75.

⁴² Muhammed b. Ebî Bekr b. ‘Abdulkâdir er-Râzî, *Muhtârû’s-sihâh* (Beyrut: Mektebetu Lubnân, 1986), 8.

⁴³ Ebû Hasan ‘Alî b. ‘Îsâ er-Rummânî, *Meâni’l-hurûf*, thk. ‘İrfân b. Selîm el-‘Aşâ Hassûne (Beyrut: el-Mektebetu’l-‘Asriyye, 2005), 158.

⁴⁴ Ebû’l-Feth ‘Usmân b. Cinnî, *el-Hasâis*, thk. Muhammed ‘Alî Neccâr (Kahire: Dâru’l-Kutubi’l-Misriyye, ts.), 2/279.

⁴⁵ Ebû’l-Huseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyyâ, *es-Sâhibiyyu fi fıkhi’l-luğati’l-‘Arabiyye* (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 1997), 93.

⁴⁶ Ahmed b. Ebî Bekr el-Kurtubî, *el-Câmî li ahkâmi’l-Kur’ân*, thk. ‘Abdullah b. ‘Abdulmuhsin et-Turkî (Beyrut: Muessesetu’r-Risâle, 2006), 11/10.

⁴⁷ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, 15/434.

⁴⁸ Ebû’l-Fadl Celâluddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr es-Suyûtî, *Hem’u’l-hevâmi*, thk. ‘Abdulhamîd Hindâvî (Mısır: el-Mektebetu’t-Tevfikiyye, ts.), 2/586.

⁴⁹ el-Eşmûnî, *Şerhu’l-Eşmûnî*, 1/154.

⁵⁰ Hûd 11/18.

خَيْرًا) “(Bineğinden) in ki hayra kavuşasın” cümlesinde olduğu gibi ard, (أَلَا أَكْرَمْتُمْ) “Zeyd’e ikram etmez misin” cümlesinde olduğu gibi tahdid ve (أَلَا مَاءَ بَارِدًا) “Keşke su soğuk olsa” cümlesinde olduğu gibi temennî de ifade edebildiğini ve temennî manası taşıdığına kendisinden sonra gelen kelimenin tensivinsiz mansûb olacağını ifade etmektedir.⁵¹

Herevî (ö. 415/1024) “أَلَا”-nın dört formu olduğunu söylemiştir. İlk formunda (أَلَا تَخْرُجُ) “Çıkıyor musun?”, (أَلَا رَجُلٌ فِي الدَّارِ) “Evde adam yok mudur?” şeklinde soru olarak kullanılmaktadır. İkincisi (أَلَا مَاءَ أَشْرَبِيذٍ) “Keşke su olsa da içsem” ibaresinde olduğu üzere temennî olarak kullanılır. Hem istifhâm hem de temennî ifade eden “أَلَا”-dan sonra gelen isim mansûb olur. Temennî “أَلَا”-sından sonra gelen kelime lâû’n-nâfiye’den sonra gelen kelime gibi tenvin almaz. “أَلَا”-nın üçüncü şekli tahdîd ifade etmesidir. Bu durumda kendinden sonra gelen kelime tenvinli ve mansûb olur; (أَلَا زَيْدًا) “Haydi Zeyd!” örneğinde olduğu gibi. Dördüncü şekilde ise “أَلَا” tenbîh ve söze başlama manasını ifade eder. Bu durumda tam mana ifade eden cümlenin başına gelir. (أَلَا زَيْدٌ أَقْبَلِنِ) “Hey Zeyd, gel!”, (أَلَا إِنَّ الْقَوْمَ خَارِجُونَ) “İşte insanlar çıkıyorlar”, gibi.⁵²

İbn Abdunnûr el-Mâlekî (ö. 702/1303)’ye göre “أَلَا” tenbîh ve istiftâh harfidir ve cümleden çıkarılması cümleye zarar vermez. “أَلَا” ard ifade ettiğinde sadece fiil cümlesinin başında bulunur. “أَلَا” nadiren de olsa soruya cevap olarak gelebilmektedir. Örneğin (أَلَمْ تَقُمْ) “Kalkmadın mı” veya (أَلَمْ تَخْرُجْ) “Çıkmadın mı” diyen birine (أَلَا) şeklinde olumlu cevap vermek mümkündür. Zira bu durumda “أَلَا” edatı “بَلَى” manası taşır. “أَلَا”-dan sonra gelen kelime mebnî olursa “أَلَا” temennî ifade eder.⁵³

Murâdî (ö. 749/1348) de İbn Abdunnûr el-Mâlekî gibi “أَلَا”-nın söze başlama ve muhatabın dikkatini çekme harfi olduğunu dile getirmiş ve isim ve fiil cümlesinin başına gelebileceğini söylemiştir. Ayrıca cümleden çıkarılınca cümlenin sıhhatine hâlel gelmeyeceğini belirtmekte ve manasının “حَقًّا” ile eşdeğer olduğunu iddiasını yanlış bulmaktadır. O “أَلَا”-nın ard, tahdîd ve so-

⁵¹ er-Rummânî, *Meâni'l-hurûf*, 158.

⁵² ‘Alî b. Muhammed el-Herevî, *el-Uzhiyye fî ‘ilmi'l-hurûf*, thk. ‘Abdulmu’in el-Mellûhî (Dımeşk: Mecme’i'l-Luğati'l-'Arabiyye, 1993), 163-165.

⁵³ Ahmed b. ‘Abdunnûr el-Mâlekî, *Rasfu'l-mebânî*, thk. Ahmed Muhammed Harrât (Dımeşk: Dâru'l-Kâlem, 2002), 165-166.

ruya cevap olarak kullanılabilceği görüşündedir. Öte taraftan Murâdî, İbn Hâcib'in ard ifade eden "أَلَا"-nın ismin başına gelip onunla terkip oluşturacağı fikrini reddetmiş ve bu tür "أَلَا"-nın fiil cümlesine has olduğunu iddia etmiştir.⁵⁴

"أَلَا" ile ilgili İbn Hişâm (ö. 761/1360) nispeten daha ayrıntılı izahat yapmıştır. İbn Hişâm'a göre "أَلَا", tenbîh dışında konumuna göre tevbiîh, inkâr, temennî, olumsuz soru, ard ve tahdîd ifade edebilmektedir. Tenbîh ifade ettiği zaman kendisinden sonra gelen cümle tahakkuk eder. "أَلَا", (أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ السُّفَهَاءُ) "Oysa asıl beyinsizler kendileridir"⁵⁵ örneğinde olduğu gibi isim cümlesinin, (أَلَا (يَوْمَ يَأْتِيهِمْ لَيْسَ مَصْرُوفًا عَنْهُمْ) "Doğrusu onlara azap geldiği gün artık geri çevrilmez"⁵⁷ örneğinde olduğu üzere fiil cümlesinin başına gelebilir. İbn Hişâm, "أَلَا"-nın konumunu açıklayıp manasını açıklamayan ve "أَلَا"-ya istiftâh harfi diyen âlimlere itirazda bulunmaktadır. "أَلَا"-nın hemze ile "لَا" harflerinden müteşekkil olması sebebiyle tahkîk işlevi gördüğünü, istifhâm hemzesinin nefy ifadelerinin başına gelince tahkîk mahallinde kullanılacağını belirtmektedir. Öte yandan İbn Hişâm "أَلَا"-nın tevbiîh, temennî ve olumsuz soru ifade edince sadece isim cümlesinin başına geleceği ve lâu't-tebrie gibi amel edeceğini; temennî ifade edince lafzen veya takdiren haberinin olmayacağı, ismiyle beraber irab edilemeyeceği ve birden fazla cümlede tekrar edilse bile amel edeceği görüşündedir. Bununla beraber İbn Hişâm ard ve tahdîd ifade eden "أَلَا"-nın fiil cümlesine özgü olduğunu da beyan etmektedir.⁵⁸

İbn Manzûr (ö. 711/1311) "أَلَا"-nın istiftâh harfi olduğunu ve Sa'leb Seleme'den, Seleme Ferrâ'dan, Ferrâ ise Kisâî'den naklen "أَلَا"-nın tenbîh ifade ettiğini ve kendisinden sonra emir, nehy ve ihbârî ibarelerin bulunabileceğini aktarmaktadır. İbn Manzûr "أَلَا"-nın ard ifade edebileceğini ve ard ifade edin-

⁵⁴ el-Murâdî, *el-Cenâ'd-dânî*, 381-384.

⁵⁵ el-Bakara 2/13.

⁵⁶ Bu ayette "أَلَا" edatı fiil cümlesinin başına gelmiştir. Zira ayetin takdiri "أَلَا لَيْسَ الْعَذَابُ مَصْرُوفًا" "لَيْسَ مَصْرُوفًا" kısmının ma'mülüdür. "لَيْسَ مَصْرُوفًا" ifadesi ise nakıs fiille başlayan bir fiil cümlesidir. Dolayısıyla mevzu bahis ayette "أَلَا" edatı fiil cümlesinin başına gelmiş olmaktadır.

⁵⁷ Hûd 11/8.

⁵⁸ İbn Hişâm el-Ensârî, *el-Muğni'l-lebîb*, thk. 'Abdullatif Muhammed el-Hatîb (Kuveyt: Dâru't-Turâsî'l-'Arabî, 2000), 1/439-449.

ce kendisinden sonra gelen fiil meczûm veya merfû olacağını öne sürmüştür. Her iki irab durumunun da Arap dilinde örnekleri vardır. Ayrıca ard ifade eden “أَلَا”, “لَا” ile istifhâm hemzesinden meydana gelmektedir. “أَلَا” tevbîh ifade edince kendisinden sonraki fiil sadece merfû gelir; (أَلَا تَنْدُمُ عَلَىٰ فِعَالِكَ) “Yaptıklarına pişman olmaz mısın!”, gibi. “أَلَا” istiftâh, istifhâm ve tenbîh olarak kullanılır. Fârisî “أَلَا”-nın tenbîh bildiren kelimelerin başına geldiğinde sadece istiftâh harfi olacağını belirtmektedir.⁵⁹ İbn Cinnî “أَلَا”-nın “يَا”-nın başına gelirse sadece kelama başlama ifade edeceğini ve bu durumda “يَا”-nın tenbîh ifade ettiğini savunmakla benzer bir görüş serdetmektedir.⁶⁰

İbn Akîl (ö. 769/1368) hemze-i istifhâm lâû'n-nâfiye lil-cins'in başına gelince lâû'n-nâfiye lil-cins'te amel etme ve diğer hükümler açısından bir değişiklik olmayacağını dile getirmekte ve bu görüşü İbn Mâlik'e dayandırmaktadır. “أَلَا”-nın tevbîh ifade etmesine örnek (أَلَا رُجُوعٌ وَقَدْ شَبَبْتَ) “Kocamana rağmen hala (günahlardan) dönmüyor musun” cümlesini, olumsuz soruya ise (أَلَا رَجُلٌ فَائِمٌ) “Adam ayakta değil midir?” cümlesini örnek vermektedir. Mâzinî (ö. 249/863) hemze ile temennî kastedilirse lâû'n-nâfiye lil-cins'in bütün hükümlerinin aynı kalacağı görüşündedir. İbn Mâlik de bu görüşü benimsemiştir. Sibeveyh ise sadece ismi üzerinde amel edeceği görüşündedir. Ayrıca lâû'n-nâfiye lil-cins'in amelinin iptal edilmesi ve kendisine sıfat veya herhangi bir kelimenin atfedilmesi de caiz değildir. “أَلَا”-nın temennî ifade etmesine örnek ise (أَلَا مَاءٌ مَاءٌ) (بَارِدًا) “Keşke su soğuk bir su olsaydı” ibaresidir.⁶¹

“أَلَا” ile ilgili başka bir tartışma konusu da “أَلَا”-ın terkiбі mi yoksa yalnız bir kelime mi olduğu meselesidir. Bu konuda Zemahşerî “أَلَا”-nın istifhâm hemzesi ile nefy harfinin terkiбinden meydana geldiğini ve bu şekilde tenbîh ifade ettiğini ve istifhâmı'n-nefy ibarelerinin başlarına geldiğinde tahkîk ifade ettiğini iddia etmiştir. Bu duruma örnek olarak ise (أَلَيْسَ ذَلِكَ بِقَادِرٍ) “Onun gücü yetmez mi?”⁶² ayetini vermiştir. Ayrıca “أَلَا”-nın tahkîk ifade edince kendisinden sonra kahir ekseriyetle yemin ifadelerinin geleceği görüşündedir.⁶³ Ebû

⁵⁹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 15/434.

⁶⁰ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 2/279.

⁶¹ Bahâuddîn 'Abdullah b. 'Akîl el-Hemadânî, *Şerhu İbn 'Akîl*, nşr. Muhammed Muhyiddîn 'Abdulhamîd (Beirut: Dâru İhyâi Turâsi'l-'Arabî, ts.), 1/409-411.

⁶² el-Kıyâmet 75/40.

⁶³ Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. 'Umer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf* (Beirut: Dâru'l-Ma'rife, 2009), 47.

Hayyân (ö. 745/1344) Zemahşerî'ye muhalefet ederek "ألَا"-nın terkip olmadığını ve yalın bir kelime olduğunu savunmuştur. Nitekim Ebu Hayyân'a göre bir kelimenin terkip olduğunu iddia etmek aslına aykırıdır. "ألَا"-nın konumu, nefy özelliğini kaybetmiş olan "لَا"-nın konumudur. Örneğin (أَلَا إِنَّ زَيْدًا مِّنْطَلِقٌ) dediğimizde bu cümlenin aslının (لَا أَنَّ زَيْدًا مِّنْطَلِقٌ) olduğunu iddia etmektedir. Ayrıca bu iddiasına "ألَا"-dan sonra "رَبِّ - لَيْتَ" veya nidâ edatları gelebildiği için "لَا"-nın nefy ifade ettiğini düşünmenin yanlış olacağını eklemiştir. Ebu Hayyân, Zemahşerî'nin "ألَا"-nın tahkîk ifade edince kendisinden sonra kahir ekseriyetle yemin ifadelerinin geleceğini tespitini de yanlış bulmaktadır.⁶⁴ Bu konuda Suyûtî "ألَا"-nın genellikle nidâ ifadelerinden önce bulunduğunu öne sürmüştür. Bu duruma da (أَلَا يَا عِبَادَ اللَّهِ قَلْبِي مُتَمَيِّمٌ) "Doğrusu ey Allah'ın kulları, kalbim vurgun" cümlesini örnek göstermektedir.⁶⁵

İbn Ya'îş "ألَا"-nın hemze ile lâû'n-nâfiye'den meydana geldiği görüşündedir. Fakat bu şekilde terkip olunca lâû'n-nâfiye'nin asli manasını kaybedip tenbîh manası kazandığını, bu nedenle "ألَا"-dan sonra nefy ifade eden "لَا"-nın gelmesinin caiz olduğunu ifade etmektedir. Bu iddiasını (أَلَا لَا يَجْهَلَنَّ أَحَدٌ عَلَيْنَا) "Sakin kimse bizi bilmemezlik etmesin" ibaresiyle delillendirmektedir.⁶⁶

İbn Mâlik (ö. 672/1274) "ألَا"-nın istiftâh harfi olunca yalın bir kelime, ard ifade edince de hemze ile lâû'n-nâfiye'den oluşan terkebî bir kelime olduğu iddiasındadır.⁶⁷ İbn Mâlik diğer âlimlere aykırı olarak "ألَا"-nın takrîr (kesinlik/karar kılma) ifade edebileceğini de söylemiştir.⁶⁸

İbn Abdunnûr el-Maleki'ye göre "ألَا" yalın bir kelime olmayıp birleşik bir kelimedir ve başına hemze gelen lâû't-tebrie ve lâû'n-nefy'den mürekkep bir terkiptir.⁶⁹ Murâdî de bu görüşte olup "ألَا"-nın yalın bir kelime değil bilakis hemze-i istifhâm ile lâû'n-nâfiye'den mürekkep bir kelime olduğunu ve "ألَا"-

⁶⁴ Muhammed b. Yûsuf Ebî Hayyân, *el-Bahru'l-muhît*, thk. Sıdkî Muhammed Cemîl (Beirut: Dâru'l-Fikr, 2010), 1/100-101.

⁶⁵ es-Suyûtî, *Hem'u'l-hevâmi*, 2/586.

⁶⁶ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-mufassal*, 8/115.

⁶⁷ el-Murâdî, *el-Cenâ'd-dânî*, 381-383.

⁶⁸ İbn Hişâm, *el-Muğni'l-lebîb*, 1/439.

⁶⁹ el-Mâleki, *Rasfu'l-mebânî*, 166.

nın bu şekilde terkip olunca istifhâm, tevbîh ve temennî ifade edebildiğini belirtmiştir.⁷⁰

1.2. “أما”

Bir diğer tenbîh harfi “أما”-dır. Sükûn üzerine mebni olup irabtan mahalli yoktur. “أما” işlev açısından “ألا” ile eş değerdir. Zira “أما” da “ألا” gibi söze başlama ve muhatabın dikkatini konuşulan şeye çekmeyi ifade eder.⁷¹ “أما”-dan sonra genellikle yemin ibareleri bulunur.⁷²

أَمَا وَالَّذِي أَبِي وَأَضْحَكَ وَالَّذِي أَمَاتَ وَأَخِيَا وَالَّذِي أَمْرُهُ الْأَمْرُ

“Şimdi! Ağlatan, güldüren, öldüren, dirilten ve sözü söz olan zata yemin olsun” örneğinde olduğu gibi.⁷³ Diğer tenbîh harfleri gibi “أما” da kendinden sonra gelen kelime üzerinde amel etmez.⁷⁴ “أما” tenbîh ve istiftâh dışında cümledeki yerine göre şu işlevlerde bulunmaktadır:

a) Ard: “أما” cümledeki pozisyonuna göre “ard” ifade edebilir.⁷⁵ (أَمَا تَذَهَبُ) “Bizimle gelmez misin ki birinci sırayı kazanasın” örneğinde olduğu gibi. “أما” “ard” ifade edince kendinden sonra sadece fiil gelir.⁷⁶

b) “حَقًّا” Manasında Kullanılması: “حَقًّا” manası ifade eden “أما” hemze-i istifhâm ile isim olan “ما”-dan müteşekkildir. Buradaki “ما”, “حَقًّا” manası ifade etmektedir. (أَمَا أَنْ جَيْشَنَا أَنْتَصَرَ) “Hakikaten ordumuz galip geldi” gibi.⁷⁷

c) Olumsuz Soru İfade Etmesi: Bu pozisyonadaki “أما” hemze-i istifhâm ile lâu’n-nâfiye’den oluşur.⁷⁸ Bu formdaki “أما”-da bulunan “ما” amel etmez. (أَمَا قَابَلْتِكَ مِنْذُ مَدَدِي؟) “Bir zamandır karşılaşmadık değil mi?” örneğinde olduğu gibi.⁷⁹

⁷⁰ el-Murâdî, *el-Cenâ'd-dânî*, 384.

⁷¹ Tâhir Yûsuf el-Hatîb, *el-Mu'cemu'l-mufassal* (Beyrut: Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, 2007), 69-70; el-Ğalâyînî, *Câmiu'd-durûsi'l-'Arabiyye*, 3/260-261.

⁷² Mes'ûd, *er-Râid*, 122.

⁷³ el-Antâkî, *el-Minhâc fi'l-kavâid ve'l-i'râb*, 163.

⁷⁴ Ahmed Muhtâr 'Umer, *en-Nahvu'l-esâsî*, 311.

⁷⁵ el-Hinâî, *el-Muncidu'l-ebcedî*, 140.

⁷⁶ el-Hatîb, *el-Mu'cemu'l-mufassal*, 70.

⁷⁷ İmîl Bedî' Ya'kûb, *Mu'cemu'l-i'râb*, 100.

⁷⁸ el-Beyâtî, *Edvâtu'l-i'râb*, 31.

⁷⁹ İmîl Bedî' Ya'kûb, *el-Mu'cemu'l-mufassal*, 1/222.

Hâlîl b. Ahmed "أما"-nın olumsuz soru yönüne işaret etmiş ve (أَمَا تَسْتَجِي مِنِّ) "Allah'tan utanmaz mısınız?" örneğini vermiştir.⁸⁰ Sîbeveyh: "(أَمَا إِنَّهُ ذَاهِبٌ) ve (حَقًّا أَنَّهُ مُنْطَلِقٌ) cümlelerini Halîl b. Ahmed'e sordum. (أَمَا أَنَّهُ مُنْطَلِقٌ) ifadesi (أَمَا إِنَّهُ مُنْطَلِقٌ) manasında, (أَمَا إِنَّهُ مُنْطَلِقٌ) cümlesindeki "أَمَا" ise "أَلَا" gibidir. (أَمَا إِنَّهُ مُنْطَلِقٌ) demek (أَلَا إِنَّهُ) "أَلَا إِنَّهُ" demek gibidir", diye cevap verdi. (أَمَا وَاللَّهِ أَنَّهُ ذَاهِبٌ) demek (أَلَا إِنَّهُ وَاللَّهِ أَنَّهُ) demek gibidir. (أَمَا وَاللَّهِ إِنَّهُ ذَاهِبٌ) demek ise (أَلَا إِنَّهُ وَاللَّهِ ذَاهِبٌ) demekle aynıdır.⁸¹

Zeccâcî'ye göre "أَمَا", "أَلَا" gibidir fakat sadece yemin ibarelerinin başına gelir. (أَمَا وَاللَّهِ لَقَدْ كَانَ كَذًّا) "Vallahi şöyleydi" örneğinde olduğu gibi.⁸²

Cevherî (ö. 400/1010) "أَمَا"-nın kendinden sonraki cümlelerin tahkîkîni yani gerçekliğini ifade edeceğini söylemiştir. Mesela (أَمَا إِنَّ زَيْدًا عَاقِلٌ) "Doğrusu Zeyd akıllı biridir" dendiği zaman Zeyd'in mecazen değil gerçekten akıllı olduğu kastedilir.⁸³

Zemahşerî "أَمَا"-yı tenbih harfleri arasında zikretmiş ve (أَمَا إِنَّكَ خَارِجٌ) "Şimdi! Sen dışardasın" cümlesini örnek olarak göstermiştir. Arapların "أَمَا"-nın sonundaki elifi düşürüp "أَمْ" şeklinde de ifade edebildiklerini ve bazı Arapların da "أَمَا"-nın hemzesi yerine "هَاء" ve "عَيْن" harflerini getirip "هَمَّا-هَمَّ" - "عَمَّ - عَمَّا" şeklinde kullandıklarını belirtmiştir.⁸⁴

Alevî (ö. 546/1151) "أَمَا"-nın hemze-i istifhâm ile zaid olan ve tek'id ifade eden "مَا"-dan müteşekkil olduğunu ve bu terkibî durumda "حَقًّا" ile "أَلَا" gibi kelama başlama için kullanılacağını öne sürmüştür. "أَمَا" yemin ibarelerinden sonra geldiği zaman genellikle elif harfi düşer. Bunun nedeni "أَمَا"-dan sonraki kısmın "أَمَا"-ya bağlı olduğunu göstermektir.⁸⁵

İbn Ya'îş'e göre "أَمَا", "أَلَا" gibi tenbih harfidir ve kendinden sonra gelen cümlelerin tahakkukunu ifade eder. "أَمَا" ile "أَلَا" arasındaki fark ise "أَمَا" şimdiki zaman için, "أَلَا" ise gelecek zaman için kullanılır. "أَمَا", "حَقًّا" manası da taşıya-

⁸⁰ Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-'ayn*, 1/84.

⁸¹ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 3/122.

⁸² ez-Zeccâcî, *Hurûfu'l-meânî*, 11.

⁸³ el-Cevherî, *es-Sihâh*, 52.

⁸⁴ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-mufassal*, 8/113-116.

⁸⁵ 'Alî b. Muhammed b. Hamza el-'Alevî, *Emâli İbni's-Şecerî*, thk. Mahmûd Muhammed et-Tanâhî (Kahire: Mektebetu'l-Hancî, 1992), 2/296-297.

bilir ve kendisinden sonra “إِنَّ” gelirse “أَنَّ” olur; (أَمَا أَنَّهُ قَائِمٌ) “Gerçekten o ayakta-
dır” örneğinde olduğu gibi.⁸⁶

İbn Mâlik “أَمَا”-nın tıpkı “أَلَا” gibi istiftâh harfi olduğunun altını çizmiş ve Zeccâcî, Zemaşerî ve Alevî gibi mütekaddimun ulemayla paralel şekilde genellikle yemin ifadelerinden önce geleceği görüşünü serdetmiştir. Ayrıca “أَمَا”-nın hemzesi “هَاء” ve “عَيْن” harflerine dönüşebilmekte ve üç halde de so-
nundaki elif düşebilmektedir.⁸⁷

Esterâbâdî “أَمَا”-nın “حَقًّا” manası ifade edebileceğini ve bu durumda kendisinden sonra “إِنَّ” gelirse “أَنَّ” olacağını beyan etmiştir. Ona göre “أَمَا” ard ifade ederse fiil cümlesinin başına gelir ve inkarî hemze ile nefy harfinden mürekkep olur.⁸⁸

“أَمَا” ile ilgili müteahhirun âlimleri mütekaddimun âlimlerine nispeten daha ayrıntılı açıklamalar yapmışlardır. İbn Abdunnûr el-Mâlekî'ye göre “أَمَا” iki pozisyonda kullanılmaktadır. Birincisi “أَلَا” gibi ard ifade etmesidir. (أَمَا تَقُومُ) – “Kalkar mısın, oturur musun” örneklerinde olduğu gibi. Bu fonksiyon-
daki “أَمَا”-dan sonra sadece fiil gelir. İsim gelirse fiil takdir edilir. İkinci fonk-
siyonu ise yine “أَلَا” gibi tenbîh ve istiftâh ifade etmesidir. (أَمَا زَيْدٌ قَائِمٌ) “İşte Zeyd
ayaktadır”, (أَمَا قَامَ زَيْدٌ) “İşte Zeyd ayağa kalktı” gibi. İsim ve fiil cümlesinin başına
gelebilir, kendisinden sonra gelen “إِنَّ” kesreli kalır. Hemze, mâu'n-nâfiye'nin
başına gelip “أَمَا” şeklinde terkip oluşturabilir ve “أَلَمْ” ve “أَلَيْسَ”-de olduğu gibi
takrîr ve tevbîh bildirebilir; (أَلَيْسَ زَيْدٌ قَائِمًا) “Zeyd ayakta değil midir?” ifadesinde
olduğu gibi. Ard, tenbîh ve istiftâh özelliği taşıyan “أَمَا” yalın haldedir, mâu'n-
nâfiye'nin başına gelen hemze ise terkihi haldedir.⁸⁹

Genellikle İbn Abdunnûr el-Mâlekî'nin görüşlerini benimsediği görülen Murâdî ise “أَمَا”-nın üç kullanım şekli olduğunu söylemiştir. Birinci kullanım
şekli “أَلَا” gibi istiftâh harfi olması ve çoğunlukla yemin ifadelerinden önce
bulunmasıdır. “أَمَا”-nın hemzesi “هَاء” ve “عَيْن” harflerine dönüşebilir. Bu üç
durumda da sondaki elif hazfolabilir. (أَمْ وَاللَّهِ – هَمْ وَاللَّهِ – عَمْ وَاللَّهِ) gibi. “أَمَا”-nın

⁸⁶ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-mufasssal*, 8/115.

⁸⁷ Muhammed b. 'Abdullah b. Mâlik, *Şerhu teshîli'l-fevâid*, thk. 'Abdurrahman es-Seyyid
(Mısır: Hicr li't-Tibâa ve'n-Neşr, 1990), 4/115.

⁸⁸ el-Esterâbâdî, *Şerhu'r-râdî*, 2/1358.

⁸⁹ el-Mâlekî, *Rasfu'l-mebânî*, 180-181.

ikinci kullanım formu ise “حَقًّا” manasında olmasıdır. Bu formdaki “أَمَّا” iki kelimededen oluşmaktadır. Bunlar harf olan hemze ile isim olan “ما”-dır. “أَمَّا”-nın ard ifade etmesi üçüncü kullanım şeklidir. (أَمَّا تَقُومُ، أَلَا تَعْبُدُ) “*Kalkar mısın, oturur musun*” cümlelerinde olduğu gibi. Ard ifade eden “أَمَّا”-dan sonra fiil gelir. Eğer isim gelirse fiil takdir edilir. Örneğin (أَمَّا زَيْدًا) cümlesinin takdiri (أَمَّا (تُبْصِرُ زَيْدًا) şeklindedir. İstiftâh ve ard ifade eden “أَمَّا” yalın haldedir, terkiibî değildir.⁹⁰

İbn Hişâm'a göre de “أَمَّا”-nın iki kullanım şekli vardır. Birincisi “أَلَا” gibi istiftâh ve tenbih harfi olmasıdır. Bu durumda “أَمَّا” genellikle yemin ibarelerinden önce bulunur. Yemin ibarelerinden önce bulununca hemzesi “هَاء” ve “عَيْن” harflerine dönüşebilir. Hemzesi “هَاء” ve “عَيْن” harflerine dönüşünce sonundaki elif kalabilir veya düşebilir; “هَمَّا - عَمَّا” ve “هَمَّ - عَمَّ” gibi. Harf değişimi olmazsa bile “أَمَّا”-nın sonundaki elif düşebilir. (أَمْ وَاللَّهِ لَأَقُومَنَّ) “*Şimdi! Vallahi ayağa kalkacağım*” gibi. İstiftâh ve tenbih ifade eden “أَمَّا”-dan sonra “إِنَّ” gelirse “أَنَّ” olmaz. “أَمَّا”-nın ikinci kullanım şekli ise “حَقًّا” manasında olmasıdır. Bu pozisyondaki “أَمَّا”-dan sonra “إِنَّ” gelirse “أَنَّ” olur; “حَقًّا” kelimesinden sonra “أَنَّ” gelmesi gibi.⁹¹

Suyûtî yukarıda görüşleri zikredilen âlimlerden farklı olarak “أَمَّا”-nın başındaki hemzenin de hazfolabildiğini iddia etmiş ve (مَا تَرَى الدَّهْرَ قَدْ أَبَادَ مَعَدًّا) “*İşte! Zamanın kemikleri bile yok ettiğini görüyorsun*” beytini örnek göstermiştir. Suyûtî'ye göre de “أَمَّا”, “هَمَّا” ve “عَمَّا” ibarelerinin sonundaki elif harfi de hazfolabilir ayrıca “أَمَّا”, “حَقًّا” manasında da olabilir. Bu durumda kendisinden sonra “إِنَّ” gelirse “أَنَّ” olur; (أَمَّا أَنْتَ ذَاهِبٌ) “*Gerçekten gidiyorsun*” gibi. “أَمَّا” ard da ifade edebilir ve bu durumda kendinden sonra fiil gelir; (أَمَّا تَقُومُ - أَمَّا تَعْبُدُ) “*Kalkar mısın, oturur musun*” gibi.⁹²

1.3. “ها”

Diğer bir tenbih harfi olan “ها” Arap dilinde şu mahallerde kullanılmaktadır:

⁹⁰ el-Murâdî, *el-Cenâ'd-dânî*, 390-392.

⁹¹ İbn Hişâm, *el-Muğni'l-lebîb*, 1/343-345.

⁹² es-Suyûtî, *Hem'u'l-hevâmi*, 2/588-589.

a) **İsmi İşaretlerin Başına Gelmesi:** “ها” tenbîh harfi yakın ismi işaretlerin ve orta uzaklığı gösteren müfret ismi işaretlerin başına gelir; (هَذَا - هَذِهِ - هَاتَيْنِ - هَاتَيْنِ - هَاتَيْنِ) ve (هَذَاكَ) gibi.⁹³ Bu durumda “ها”-ın sonundaki elifin düştüğü görülmektedir; (هَذَا - هَذِهِ - هَاتَيْنِ) örneklerinde görüldüğü gibi.⁹⁴ “ها” mekâna işaret eden ismi işaretlerin de başına gelebilir; (هَاهُنَا) “İşte burada” gibi.⁹⁵

b) **Ref Haldeki Zamirlerin Başına Gelmesi:** Tenbîh “ها”-sı, (هَا أَنْتُمْ أَوْلَادٌ) “Hey! Siz çocuklar” örneğinde olduğu gibi ref haldeki zamirlerin başına gelebilmektedir. Başına tenbîh “ها”-sı gelen ref zamirlerinden sonra genellikle ismi işaret gelir; (هَا أَنَا ذَا) ve (هَا هُوَ ذَا) gibi.⁹⁶

c) **Nidâ İfade Eden “أَيُّ”-nun Sonuna Gelmesi:** (يَا أَيُّهَا الرَّجُلُ) örneğinde olduğu gibi nidâ ifade eden “أَيُّ” ve “أَيُّ”-nun sonuna “ها” gelebilmektedir.⁹⁷ “ها” kendisinden sonra gelen ve nidâ ile kastedilen kelimeye dikkati çekmek için bu pozisyonda vucûben yer almaktadır.⁹⁸

d) **“الله” Lafzının Başına Gelmesi:** Başındaki yemin harfi düşen “الله” lafzının başına tenbîh “ها”-sı gelebilir, (هَا اللهُ) “Vallahi” gibi.⁹⁹

e) **Mazi Fiillerin Başına Gelmesi:** Tenbîh “ها”-sının başında “قد” harfi bulunan mazi fiilin başına gelmesi de vakidir; (هَا قَدْ فُرْتُ) “İşte! Başardım” gibi.¹⁰⁰

Tenbîh harfi “ها” sükûn üzerine mebni olup irabtan mahalli yoktur.¹⁰¹

Halîl b. Ahmed “هذا - هذا” kelimelerindeki “هاء”-nın tenbîh harfi olduğu-nu ve (هَا أَنَا ذَا) dendiği zaman buradaki “ها”-nın tenbîh ifade ettiğini söylemiştir. Halîl b. Ahmed’e göre (هَا هُمْ هَؤُلَاءِ) denmesi caiz değildir çünkü “هاء” iki defa tekrarlanamaz. Diğer taraftan “ها”, (هَا هُنَا) sözünde olduğu gibi kelamın başında yer alır. (هَا هُنَا لَكَ - هَا نَمَّ) ifadelerinin şiirde kullanımı caiz ise de kelam-

⁹³ el-Ğalâyîni, *Câmiu'd-durûsi'l-'Arabiyye*, 3/261.

⁹⁴ el-Antâki, *el-Minhâc fi'l-kavâid ve'l-i'râb*, 301.

⁹⁵ Ebû Bekr 'Alî 'Abdulalîm, *el-Mevsûatu'n-nahviyye* (Kahire: Mektebetu İbn Sînâ, 2004), 527.

⁹⁶ el-Ğalâyîni, *Câmiu'd-durûsi'l-'Arabiyye*, 3/261.

⁹⁷ Mes'ûd, *er-Râid*, 828; el-Hinâi, *el-Muncidu'l-ebcedî*, 1102.

⁹⁸ el-Ğalâyîni, *Câmiu'd-durûsi'l-'Arabiyye*, 3/261-262.

⁹⁹ el-Hinâi, *el-Muncidu'l-ebcedî*, 1102.

¹⁰⁰ el-Hatîb, *el-Mu'cemu'l-mufasssal*, 453; el-Ğalâyîni, *Câmiu'd-durûsi'l-'Arabiyye*, 3/261.

¹⁰¹ İmîl Bedî' Ya'kûb, *Mu'cemu'l-i'râb*, 544.

da kullanılmaz. Hicâz halkı “ha”-yı elif-i istifhâm yerine kullanıp (هَآ اِنَّكَ زَيْدٌ؟) “*Sen Zeyd misin?*” demektedirler.¹⁰²

Sîbeveyh'e göre (هَآ اَنْتَ ذَا) “*İşte, sen busun!*” dediğimiz zaman “ha” cümle- nin başına getirilmemiştir. Fakat “ha” tenbîh ifade etmekle beraber konumu “هَذَا” ismi işaretindeki konumu gibidir. Buna örnek (هَآ اَنْتُمْ هَؤُلَاءِ) “*İşte siz o kim- selersiniz*”¹⁰³ ayeti gösterilebilir.¹⁰⁴ Zira “ha” cümlelerin ortalarında olup başa getirilmiş olsaydı “هَؤُلَاءِ” ismi işaretinde tekrar tenbîh “ha”-sı bulunmazdı. Ferrâ (ö. 207/823) Arapların zamirlerin başına “هَؤُلَاءِ - هَآذَان - هَآذَا” gibi ismi işa- retler gelirse “ha” ile “ذَا”-yı ayırdıklarını ve aralarına zamir koyduklarını ifade etmiştir.¹⁰⁵

Rummânî (هَآذَانَا) örneğinde olduğu gibi “ha”-nın tenbîh harfi olarak kulla- nılabileceğini ve “ha”-nın tenbîh manası taşıdığı için kendinden sonra gelen nekre kelimeyi hal olarak nasbedebileceğini öne sürmüştür; (هَآذَا بَعْلِي شَيْخًا) “*Bu kocam ihtiyar bir adamken*”¹⁰⁶ örneğinde olduğu gibi. Ona göre hal kelimesinin amilinin tenbîh manası veya işaret manası yapılması caizdir.¹⁰⁷

Cevherî'ye göre “ha” tenbîh harfidir ve “هَآئِي” edatından ayrılamaz; (يَا أَيُّهَا الرَّجُلُ) gibi. Nidânın cevabı da olabilir. “ha” tenbîh harfiyle yemin de ifade edi- lebileceğini söylemiştir; (هَآ اَللّٰهُ مَا فَعَلْتُ) “*Vallahi yapmadım*” gibi. (هَآ اَللّٰهُ) ibaresi- nin takdiri (لَا وَ اَللّٰهُ) şeklindedir. Buradaki “ha”, “و” harfinin yerine geçmiştir. Arapların kullandıkları (لَا هَآ اَللّٰهُ ذَا) ibaresinin aslı (لَا وَ اَللّٰهُ هَآذَا) şeklindedir. “ha” ve “ذَا”-nin arasına isim getirilir ve tenbîh harfi ile mecrûr yapılır. Cümlelerin tak- diri (لَا وَ اَللّٰهُ مَا فَعَلْتُ هَآذَا) şeklindedir. Araplar bu tür cümleleri çokça tekrarladık- ları için bazı kısımları hafzederler. “ha” ise cümlelerin başına getirilir.¹⁰⁸

Zemahşerî “ha”-nın genellikle ismi işaretlerin ve zamirlerin başına geldiği tespitiinde bulunmaktadır; (هَآذَا - هَآذَا - هَآ اَنَا ذَا) gibi.¹⁰⁹ Bununla beraber (هَآ اَنْتُمْ

¹⁰² Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-'ayn*, 4/283-284.

¹⁰³ Âl-i 'İmrân 3/66.

¹⁰⁴ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 2/355.

¹⁰⁵ 'Abdullah b. Manzûr ed-Deylemî el-Ferrâ, *Meâni'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Yûsuf en-Necâti (Mısır: Dâru'l-Mısriyye, ts.), 1/231.

¹⁰⁶ Hûd 11/72.

¹⁰⁷ er-Rummânî, *Meâni'l-hurûf*, 69.

¹⁰⁸ el-Cevherî, *es-Sihâh*, 1183.

¹⁰⁹ İbn Ya'îs, *Şerhu'l-mufassal*, 8/115-116.

هُؤْلَاءِ) ayetinde “ها” tenbîh harfi, “أنتم” mübteda ve “هؤلاء” ise haberdır.¹¹⁰ İbn Ya’îş ise “ها”-nın kendisinden sonra gelen mübhem isimlere dikkati çekmek için kullanıldığını ve bu şekilde muhatabın onlara dikkat ettiğini ve belirsizliklerin ortadan kalktığını vurgulamaktadır.¹¹¹

İbn Hâcib “ها”-nın kullanım mahallerine dikkat çekmiş ve ismi işaret ve zamir gibi kelimelerin başına gelmesiyle diğer tenbîh harflerinden ayrıldığını söylemiştir. “ها” da “ألا” ve “أما” tenbîh harfleri gibi cümlenin başında bulunabilir fakat bununla beraber cümlenin başında olmasa bile ismi işaret ve zamirlerin başına gelebilmektedir.¹¹² İbn Mâlik de benzer şekilde “ها”-nın genellikle merfû munfasıl zamirler ve ismi işaretlerle beraber kullanıldığını dile getirmiştir.¹¹³

Esterâbâdî’ye göre “ها” bütün kelimelerin başına gelebilir. Fakat çoğunlukla ismi işaretlerin başına gelir. İsmi işaretin başına gelince araya yemin ibareleri veya merfu munfasıl zamir girer.¹¹⁴

İbn Abdunnûr el-Mâlekî ise diğer âlimlerden farklı olarak “ها”-yı cümlede kullanım özelliklerine göre “mundabid”¹¹⁵ ve “mutferrak”¹¹⁶ olarak iki kısma ayırmıştır. Mundabid olarak kullanıldığı yerler şunlardır: Aslı şekilleri “ذا - ذي - دان - ذين - تان - تين - أوى” olan ismi işaretlerin başına gelir. İsmi işaretlerle ancak hazır veya yakın olan nesnelere kastedilince beraber bulunur; “هذا - هذان - هذين - هاتان - هاتين - هؤلاء” gibi. Orta uzaklıktaki mesafeyi gösteren ve “ك” harfine hâiz ismi işaretlerle de bulunabilir. “ها” nidâda “أَيُّ”-ya bitişip onu başında “ال” takısı bulunan ve nidâ edilen şeye bağlama görevi de görebilir; (يَا أَيُّهَا الرَّجُلُ) gibi. “ها” yemin harfi hazfolmuş “الله” lafzının başına da gelebilir.

¹¹⁰ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 176.

¹¹¹ İbn Ya’îş, *Şerhu’l-mufasssal*, 8/116.

¹¹² Ebû ‘Amr b. ‘Usmân b. ‘Umer İbn Hâcib, *el-Îdâh fî şerhi’l-mufasssal*, thk. Mûsâ Bennây el-‘Alilî (Irak: Vizâratu’l-Evkâf, 1982), 2/220.

¹¹³ İbn Mâlik, *Şerhu teshîli’l-fevâid*, 4/115.

¹¹⁴ el-Esterâbâdî, *Şerhu’r-râdî*, 2/1357-1358.

¹¹⁵ “المنضبط” ibaresiyle “ها”-nın düzenli ve kendine has olarak kullanıldığı yerler kastedilmektedir.

¹¹⁶ “المتفرق” ifadesiyle “ها”-nın düzensiz ve kendine has olmayan şekillerde kullanıldığı yerler kastedilmektedir.

lir; (هَا اللَّهُ لَأَفْعَلَنَّ) "Vallahi bu işi yapacağım" gibi. "Muteferrak" olarak kullanıldığı yere ise (هَا أَنْتُمْ أَوْلَاءَ) ayetini örnek vermektedir.¹¹⁷

Ebû Hayyân "ها"-nın tenbîh harfi olduğunu ve genellikle ismi işaret ile kendisinden haber verilen mübteda konumundaki merfû munfasıl zamirlerle veya uzağa işaret etmeyen işaret isimleriyle kullanıldığını ifade etmiştir. Ayrıca nidâ ibarelerinde "ها", "أَيُّ" ile kendinden sonra gelen merfû isim arasına girer; (يَا أَيُّهَا الرَّجُلُ) gibi.¹¹⁸

Murâdî "ها" tenbîh harfinin dört kullanım yeri olduğunu tespit etmiştir. Birincisi ismi işaretlerle; (هَذَا) gibi. Genellikle "ك" harfinden yoksun ismi işaretlerle kullanılır fakat nadiren de olsa "ك" harfi bulunan ismi işaretlerle kullanılabilir. "ك" ve "ل" harflerine sahip ismi işaretlerin başına gelmez. Örneğin (هَذَاكَ) denmez. İkincisi nidâda "أَيُّ" ile kullanılmasıdır; (يَا أَيُّهَا الرَّجُلُ) gibi. Buradaki tenbîh "ها"-sı zaruri olarak yer almaktadır. Zira bu mahaldeki "ها", muzafun ileyhini alamayan "أَيُّ"-un sılası gibidir. Bu nedenle irab ile iştilal eden âlimler buradaki "ها"-ya sıla ve tenbîh demektedirler. Üçüncü mahalli ise haberi ismi işaret olan mübteda konumundaki merfû munfasıl zamirlerle beraber kullanılmasıdır; (هَا أَنْتُمْ أَوْلَاءَ) gibi. Bu durumdaki merfû zamirlerin haberleri ismi işaret olamaya da bilir; (هَا أَنْتَ عَمُّ مُجَالِدٍ) "Ey Ebû Hakem, Sen ki Mucâlid'in amcasısın" örneğinde olduğu gibi. Bu durumun şaz olduğunu iddia edenler de vardır. Dördüncü istimal ise yemin ifadelerinde "الله" lafzı ile beraber kullanılmasıdır; (هَا اللَّهُ) gibi.¹¹⁹

İbn Hişâm da Murâdî'ye benzer şekilde "ها"-nın tenbîh harfi olarak kullanılınca dört isim grubunun başına geldiğini belirtmiştir. Bunlardan birincisi uzağa işaret etmeyen ismi işaretlerdir; (هَذَا) gibi. İkincisi ismi işaret ile kendisinden haber verilen ref zamirleridir; (هَا أَنْتُمْ أَوْلَاءَ)¹²⁰ gibi. Üçüncüsü nidâda "أَيُّ"-nun sıfatı olmasıdır; (يَا أَيُّهَا الرَّجُلُ) "Ey adam" örneğinde olduğu gibi. "ها" bu mahalde nidâ ile kastedilen şeye dikkati çekmek için zorunlu olarak yer almaktadır. "ها"-nın "أَيُّ"-nun hazfolmuş durumdaki muzafun ileyhinin yerine gelmiş olduğu görüşünde olan âlimler de vardır. Benî Esed lehçesinde "أَيُّ"-ya

¹¹⁷ el-Mâlekî, *Rasfu'l-mebânî*, 468-469.

¹¹⁸ Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-muhîr*, 1/151.

¹¹⁹ el-Murâdî, *el-Cenâ'd-dânî*, 346-349.

¹²⁰ Âl-i 'İmrân 3/119.

bitişen “ha”-ın elif’inin düşmesi ve “ha” harfinin de bir önceki harfe uyarak damme alması caizdir. Nitekim İbn Âmir (أَيُّهُ السَّاجِرُ)¹²¹, (أَيُّهُ الْمُؤْمِنُونَ)¹²² ayetlerini bu kıraat üzere okumuştur. “ha”-nın dördüncü kullanım biçimi ise yemin harfi düşmüş “الله” lafzının başına gelmesidir; (ها الله) örneğinde olduğu gibi. Bu durumda “الله” lafzının hemzesi kat’ veya vasl edilebilir.¹²³

Suyûtî tenbîh “ha”-sının ismi işaretlerden genellikle merfû munfasıl zamirler aracılığıyla ayrıldığını kayda geçmiştir; (ها أَنَا ذَا – هَا نَحْنُ أَوْلَاءِ) gibi. Suyûtî’ye göre “ha”, “hna”-nın başına sıklıkla “هناك”-nin başına nadiren gelir. “هنالك”-nin başına ise gelmez.¹²⁴

1.4. “ya”

“ya” edatı (يَا لَيْتَ لَنَا مِثْلَ مَا أَنَّى قَارُونَ) “Keşke Karun’a verilen servetin bir benzeri de bizim olsaydı”¹²⁵ ayetinde olduğu gibi kendisinden sonra gelen kelime münâda olmaya uygun değil ise tenbîh ifade edebilir.¹²⁶ Bu durumda “ya” edatından sonra gelen kelime harf, fiil veya fiil cümlesi olabilir; (يَا لَيْتَ الصَّيْفُ يَعُودُ) “Keşke yaz geri gelse”, (يَا تُرَى نَعُودُ إِلَى الْمَاضِي) “Aceba geçmişe döner miyiz” örneklerinde görüldüğü gibi. Bazı âlimler bu durumda “ya”-nın tenbîh harfi olmadığı, nidâ harfi olduğunu ve münâdanın hazf olduğunu iddia etmektedirler.¹²⁷ “ya” edatı sükûn üzerine mebni olup irabtan mahalli yoktur.¹²⁸ “ya” da diğer tenbîh harfleri gibi amel etmez.¹²⁹

Sibeveyh “ya” tenbîh ifade edebildiğini ve “ya” edatına nidâ ve emirde şahit olmanın mümkün olduğunu söylemiştir. Emirde emredilen şeye dikkat çekmeyi ifade etmektedir.¹³⁰ Rummânî “ya” tenbîh yönüne vurgu yaparak (يَا أَهْلَ يَا اسْجُدُوا) “Zeyd’i götür” cümlesini örnek göstermiştir. Bazı kâriler (يَا اسْجُدُوا)

¹²¹ en-Nûr 24/31.

¹²² ez-Zuhruf 43/49.

¹²³ İbn Hişâm, *el-Muğni’l-lebîb*, 4/317-323.

¹²⁴ es-Suyûtî, *Hem’u’l-hevâmi*, 1/299-304.

¹²⁵ el-Kasas 28/79.

¹²⁶ el-Beyâtî, *Edâvâtu’l-i’râb*, 275.

¹²⁷ el-Hatîb, *el-Mu’cemu’l-mufassal*, 483.

¹²⁸ İmîl Bedî’ Ya’kûb, *Mu’cemu’l-i’râb*, 579.

¹²⁹ el-Antâkî, *el-Minhâc fi’l-kavâid ve’l-i’râb*, 309.

¹³⁰ Sibeveyh, *el-Kitâb*, 4/224.

ayetini bu minval üzere okumaktadırlar.¹³¹ Cevherî (أَلَا يَا اسْجُدُوا) ayetinin takdirinin (أَلَا يَا هَؤُلَاءِ اسْجُدُوا) olduğunu öne sürmüştür. Nidâ harfi münadânın yerine geçtiği için münadâ hazfolmuştur. Bu durum (يُوسُفُ أَعْرِضْ عَنْ هَذَا) “Yûsuf! Sen bunu olmamış say”¹³² ayetinde görülen münadâdan nidâ olgusu anlaşılması durumunda nidâ harfinin düşmesine eş değerdir. Bazı âlimler “يا”-nın bu durumda tenbîh ifade ettiğini iddia etmişlerdir.¹³³ İbn Mâlik ise “يا”-nın tenbîh harflerinden olduğunu ve “يا”-dan sonra genellikle nidâ, emir, temennî veya azlık ifade eden kelimeler geldiği görüşündedir. İbn Mâlik’e göre “يا”-dan sonra emir ve duâ ibareleri gelirse “يا” nidâ harfi olur ve münadâ hazfolur. Eğer “يا”-dan sonra “ليت”, “رب” ve “حبذا” ibareleri gelirse “يا” tenbîh harfi olur.¹³⁴

İbn Abdunnûr el-Mâlekî “يا”-yı tenbîh harflerinden biri olarak saymış ve kendisinden sonra münadâ yoksa tenbîh işlevi gördüğünü belirtmiştir; (أَلَا يَا اسْجُدُوا) ayetinde olduğu gibi. Bir grup âlim “يا”-dan sonra münadâ olmadığı zaman münadânın mahzûf olduğuna hükmetmişlerdir. Mesela (أَلَا يَا اسْجُدُوا) ayetinin takdiri (يَا قَوْمُ اسْجُدُوا) gibidir. Bu iddiayı İbn Abdunnûr iki sebepten zayıf bir görüş kabul etmektedir. Birinci sebep “يا”-nın hazfolması lazım gelen (أَدْعُو - أُتَادِي) gibi bir fiilin yerine geçmiş olmasıdır. Eğer münadâ mahzûf olsaydı cümlenin tamamının hazfolması gerekirdi. İkincisi ise nidâda asıl maksat münadâdır ve münadâ hazfolursa nidâdaki kasıt belirsiz hale gelmektedir.¹³⁵ Murâdî de bu konuda İbn Abdunnûr ile aynı fikirdedir. Bununla beraber Murâdî “يا”-nın tenbîh harfi olması durumunda kendisinden sonra beş kelime grubunun geleceğini söylemiştir. Bu yerlerden birincisi (أَلَا يَا اسْجُدُوا) ayetinde olduğu gibi emir; ikincisi (يَا لَعْنَةُ اللَّهِ وَالْأَقْوَامِ كُلِّهِمْ وَالصَّالِحِينَ عَلَى سَمْعَانَ مِنْ جَارٍ) “Allah'ın, insanların ve salih kimselerin laneti Sim'an gibi komşunun üzerine olsun!” örneğinde olduğu gibi dua; üçüncüsü (يَا لَيْتَنِي كُنْتُ مَعَهُمْ) “Keşke onlarla beraber olsaydım”¹³⁶ örneğinde olduğu gibi “ليت”-den önce; dördüncüsü (يَا رَبِّ سَارِبَاتٍ مَا تَوَسَّدَا) “Gece yolculuğu yapan nice kimseler vardır ki başlarını yastığa koymadan geceyi

¹³¹ er-Rummânî, *Meâni'l-hurûf*, 70-71.

¹³² Yûsuf 12/29.

¹³³ el-Cevherî, *es-Sihâh*, 1275.

¹³⁴ İbn Mâlik, *Şerhu teshîli'l-fevâid*, 3/385, 4/115.

¹³⁵ el-Mâlekî, *Rasfu'l-mebânî*, 513-514.

¹³⁶ en-Nisâ 4/73.

geçirirler” örneğinde olduğu gibi “رب”-den önce ve beşincisi (يَا حَبِّدًا جَبَلُ الرَّيَّانِ مِنْ) “Reyyân dağı ne güzel bir dağdır” örneğinde olduğu gibi “حبدا”-den önce gelmesidir. Bu mahallerde bulunan “يا” tenbîh harfidir, nidâ harfi değildir.¹³⁷ Ebû Hayyân “يَا لَيْتَ” ibaresindeki “يا”-yı tenbîh harfi saymaktadır. Ona göre bu ibarede “يا” nidâ harfi olmayıp, münadâsı mahzûf değildir. Eğer öyle olsa nidâ cümlesi ile ona bağlı olan şeylerin de mahzûf olduğunu kabul etmek gerekir ki, bu da hata olur.¹³⁸

İbn Hişâm “يا”-dan sonra (أَلَا يَا اسْجُدُوا) ayetinde olduğu gibi fiil, (يَا رَبِّ كَأَسِيَّةٍ فِي) “Dünyada nice giyininik vardır ki kıyamet günü çıplaktır” örneğinde olduğu gibi harf ve (يَا لَعْنَةُ اللَّهِ وَالْأَقْوَامِ كُلِّهِمْ وَالصَّالِحِينَ عَلَى سَمْعَانَ مِنْ جَارِ) “Allah’ın, insanların ve salih kimselerin laneti Sim’an gibi komşunun üzerine olsun!” örneğinde olduğu gibi isim cümlesi gelirse “يا”-nın nidâ edatı olup münadânın mahzûf olduğunu veya tenbîh harfi olarak irab edilebileceğini aktarmıştır.¹³⁹

Genel olarak bakıldığı zaman âlimler arasında tenbîh harfleri konusunda bir görüş birliği vardır. Bununla beraber bazı âlimler diğerlerinden farklı görüşler de öne sürmüşlerdir. Bazı âlimlerin tenbîh konusunu diğer âlimlere nazaran ayrıntılı incelemeleri ve zaman içerisinde konunun bilinmedik inceliklerine vakıf olmaları bu durumun sebebi olabilir. Nitekim dilbilgisel bir olgunun ilk keşfedildiğinde tüm yönleriyle bilinmesi pek olası değildir. Zamanla mevzu bahis olgunun incelikleri fark edilmektedir.

Tenbîh harflerinin özelliklerine ve âlimlerin bu konudaki görüşlerine değindikten sonra Kur’ân-ı Kerîm’de kullanılma biçimlerini tespit etmek yerinde olacaktır.

2. Tenbîh Harflerinin Kur’ân-ı Kerîm’de Kullanım Şekilleri

2.1. “ألا” Edatı

“ألا” edatı Kur’ân-ı Kerîm’de elli dört defa geçmektedir. Bunların kırk birinde istiftâh ve tenbîh harfi olarak, on üçünde ise ard ve tahdîd harfi olarak görev görmektedir. “ألا” dikkati başına geldiği ayetlerin manasına çeker ve

¹³⁷ el-Murâdî, *el-Cenâ’id-dânî*, 354-357.

¹³⁸ Ebû Hayyân, *el-Bahru’l-muhîd*, 4/476.

¹³⁹ İbn Hişâm, *el-Muğni’l-lebîb*, 4/449-451.

genellikle akâid, Allah'ın insanlar için koyduğu hükümler veya kâinattaki Allah'ın kanunları ile ilgili ayetlerin başında bulunur.¹⁴⁰ Zikredilen mahalleri şu şekilde sınıflandırmak mümkündür:

2.1.1. Talebî Cümlelerin Başına Gelmesi

Emir, nehiy, soru veya temennî bildirmekte olan talebî¹⁴¹ cümlelerin başında gelebilen “ألا”-nın Kur'ân-ı Kerîm'de bu bağlamda kullanıldığı görülmektedir.¹⁴²

(أَلَا بُعْدًا لِّتَمُودَ) “İşte o Semûd kavmi, defolsun!”.¹⁴³

(أَلَا بُعْدًا لِّعَادِ قَوْمِ هُودٍ) “Hûd'un kavmi Âd defolsun!”.¹⁴⁴

(أَلَا بُعْدًا لِّمَدْيَنَ كَمَا بَعَدَتْ تَمُودُ) “Semûd defolup gittiği gibi Medyen de defolup gitsin”.¹⁴⁵

(أَلَا سَاءَ مَا يَزُرُونَ) “Dikkat edin! Yüklendikleri şeyler ne kötüdür”.¹⁴⁶

(أَلَا سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ) “Bak! Ne kadar kötü hüküm veriyorlar”;¹⁴⁷ şeklindeki ayetler bu düşünceyi desteklemektedir.

Yukarıdaki ilk üç ayette yer alan “بُعْدًا” kelimesiyle ilgili ihtilaf vardır. Zemahşerî “بُعْدًا” ifadesinin beddua olduğu görüşündedir.¹⁴⁸ Ebû Hayyân da

¹⁴⁰ Ayrıntılı bilgi için bk. Muhammed Hasan eş-Şerîf, *Mu'cemu hurûfi'l-meânî fi'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1996), 1/319-320.

¹⁴¹ Talebî Cümle: İsteme anında var olmayan bir şeyin yapılmasını gerektiren inşâî cümledir. Diğer bir deyişle bir şeyin meydana gelmesini talep etmek demektir. Detaylı bilgi için bk. Celâluddîn Muhammed b. 'Abdurrahman b. 'Umer b. Ahmed b. Muhammed el-Hatîb el-Kazvîni, *el-İdâh fi 'ulûmi'l-belâğa* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2003), 108; Ahmed b. İbrâhîm b. Mustafâ el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâğa*, thk. Yûsuf es-Sumeyli (Beyrut: Mektebetu'l-'Asriyye, ts.), 69; Cüneyt Eren - Vezih Uzunoglu, *Arapça Belağat* (İstanbul: Cantaş Yayınları, 2012), 27.

¹⁴² el-Esterâbâdî, *Şerhu'r-râdî*, 2/1356.

¹⁴³ Hûd 11/68.

¹⁴⁴ Hûd 11/60.

¹⁴⁵ Hûd 11/95.

¹⁴⁶ el-En'âm 6/31.

¹⁴⁷ en-Nahl 16/59.

¹⁴⁸ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 488-489.

aynı görüşte olup “بُعْدًا” ifadesini “سُحْقًا” ifadesiyle eş tutmaktadır.¹⁴⁹ “بُعْدًا” ifadesi dua olarak kabul edildiği takdirde “ألا” talebî cümlelerin başına gelmiş olmaktadır. Bu durumda “بُعْدًا” emir manası ifade eden mansûb masdar mahallinde olmaktadır.

Muntecebuddîn el-Hemezânî (ö. 643/1246) bu ayette “بُعْدًا” mansûb masdarının (أَبْعَدَهُمُ اللَّهُ مِنْ رَحْمَتِهِ فَبِعِدُوا مِنْهَا بُعْدًا) “Allah onları rahmetinden uzaklaştırdı, onlarda uzaklaştıkça uzaklaştılar” takdiri üzere olduğunu ve uzak bir mekân manasında veya ölmek, helak olmak manasında olan “بَعِدَ” gibi değerlendirilebileceğini belirtmektedir.¹⁵⁰ Zekeriyya el-Ensârî (ö. 962/1555) de Hemezânî’ye benzer bir şekilde “بُعْدًا” ifadesinden kastın (أَبْعَدَهُمُ اللَّهُ مِنْ جِهَتِهِ فَبِعِدُوا مِنْهَا بُعْدًا) “Allah onları yanından uzaklaştırdı, onlarda uzaklaştıkça uzaklaştılar” takdiri üzere olduğu iddiasındadır.¹⁵¹ Daha modern kaynaklarda bu ayetlerde yer alan “ألا”-nın mahzûf bir mazi fiilin başına geldiği ve “بُعْدًا” kelimesinin de bu fiilin mefulün mutlakı olarak irab edildiği görülmektedir.¹⁵² Bu açıdan ele alınca “ألا” talebî değil haberî cümlelerin başına gelmiş olmaktadır.

Son iki ayette ise “ألا”, “ساء” zem fiilinin başında bulunarak gayri talebî cümlelerin başında gelmiştir.

2.1.2. Haberî Cümlelerin Başına Gelmesi

“ألا” isim ve fiil cümlesinden oluşan haberî¹⁵³ cümlelerin başına gelebilmektedir.

2.1.2.1. İsim Cümleleri

2.1.2.1.1. “إِنَّ” ile Başlayan İsim Cümlelerinin Başına Gelmesi

¹⁴⁹ Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-muhît*, 6/204.

¹⁵⁰ Muntecebuddîn el-Hemezânî, *el-Ferîd*, thk. Muhammed Nizâmuddîn el-Fetîh (Medine-i Münevvere: Dâru'z-Zamân, 2006), 3/485-516.

¹⁵¹ Musâ 'Alî Musâ Mes'ûd, *İ'râbu'l-Kur'âni'l-'azîmi'l-mensûb li Zekeriyâ el-Ensârî* (Kahire: Câmiatu'l-Kâhire, Yüksek Lisans Tezi, 2001), 332.

¹⁵² Mahmûd b. 'Abdurrahîm Sâfi, *el-Cedvel* (Dimeşk: Dâru'r-Reşid, 1418), 12/299; Muhyiddîn b. Ahmed Mustafâ Dervîş, *İ'râbu'l-Kur'ân* (Dimeşk: Dâru'l-Yemâme, 1415), 4/420; Ahmed 'Ubeyd ed-Da'âs, *İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Dimeşk: Dâru'l-Munîr, 1425), 2/62.

¹⁵³ Haberî Cümle: Doğru ve yalan ihtimali taşıyan cümledir. Haber bir hüküm bildirir. Bu hüküm doğru veya yalan olabilir. Detaylı bilgi için bk. el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâğa*, 55; Eren-Uzunoglu, *Arapça Belağat*, 20; el-Meydânî, *el-Belâğatu'l-'Arabiyye*, 1/166.

“ألا” haberî cümlelerin başına da gelebilir. Haberî cümle isim ve fiil cümlesinden oluşabilir.¹⁵⁴ Kur'ân-ı Kerîm'de “ألا”-nın “إِنَّ” ile başlayan isim cümlelerinin başına geldiği görülmektedir. Şu ayetler bu cümlelere örnek verilebilir:

(أَلَا إِنَّهَا فُزْبَةٌ لَهُمْ) “Dikkat edin! Bu onlar için bir yakınlık vesilesidir”.¹⁵⁵

(أَلَا إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ) “Yine iyi bilin ki, Allah'ın vaadi hakır”.¹⁵⁶

2.1.2.1.2. “إِنَّ” ile Başlayan ve Fâsıl Zamiri Barındıran İsim Cümlesinin Başına Gelmesi

(أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ الْمُفْسِدُونَ) “Dikkat edin! Onlar bozgunların ta kendileridir”.¹⁵⁷

(أَلَا إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْعَفُورُ الرَّحِيمُ) “Şunu iyi bilin ki, Şüphesiz Allah bağışlayandır, merhamet edendir”.¹⁵⁸

2.1.2.1.3. İçinde Fâsıl Zamiri Barındıran İsim Cümlesinin Başına Gelmesi

(أَلَا ذَلِكَ هُوَ الْحُسْرَانُ الْمُبِينُ) “Bilin ki, Apaçık hüsrân işte budur”.¹⁵⁹

2.1.2.1.4. “إِنَّ” ve Fâsıl Zamiri Barındırmayan İsim Cümlesinin Başına Gelmesi

(أَلَا لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الظَّالِمِينَ) “Haberiniz olsun ki, Allah'ın laneti zalimlerin üzerindedir”.¹⁶⁰

(أَلَا هُوَ الْعَزِيزُ الْعَفَّارُ) “Unutmayın ki Allah çok güçlüdür, çok bağışlayandır”.¹⁶¹

2.1.2.1.5. Haberî Öne Geçmiş İsim Cümlesinin Başına Gelmesi

¹⁵⁴ Ebû'l-Fedâ' 'İmâduddîn İsmâîl b. 'Alî b. Mahmûd b. Muhammed İbn 'Umer b. Şâhişâh b. Eyyûb, *el-Kumâş*, thk. Riyâd b. Hasan el-Havvâm (Beyrut: el-Mektebetu'l-'Asriyye, 2000), 1/147.

¹⁵⁵ et-Tevbe 9/99.

¹⁵⁶ Yûnus 10/55.

¹⁵⁷ el-Bakara 2/12.

¹⁵⁸ eş-Şûrâ 42/5.

¹⁵⁹ ez-Zumer 39/15.

¹⁶⁰ Hûd 11/18.

¹⁶¹ ez-Zumer 39/5.

(أَلَا لَهُ الْحُكْمُ وَهُوَ أَسْرَعُ الْحَاسِبِينَ) “Bilesiniz ki hüküm yalnızca O’nundur ve O, hesap görenlerin en hızlısıdır”.¹⁶²

(أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ) “Bilesiniz ki; yaratma da, emretmek de O’na mahsustur”.¹⁶³

2.1.2.1.6. “من” Şart Edatının Başına Gelmesi

(إِلَّا مَنْ ظَلَمَ ثُمَّ بَدَّلَ حُسْنًا بَعْدَ سُوءٍ فَإِنِّي غَفُورٌ رَحِيمٌ) “Ancak kim zulmeder, sonra da yaptığı kötülüğü iyilikle değiştirirse şüphesiz ben çok acıyan, çok bağışlayanım”.¹⁶⁴

Âlimler bu ayet hakkında farklı değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Ebû Hayyân bu ayetin munkatî’ istisnâ olduğu görüşündedir. Ayetin manası da (لَكِنْ مَنْ ظَلَمَ غَيْرُهُمْ) şeklindedir. Ferrâ ve bir grup âlim de ayetin bu manada olduğunu ifade etmişlerdir. Ferrâ bu ayet için mahzûf bir cümlelerin muttasıl istisnâsı demektedir. Ayetin takdiri de (وَإِنَّمَا يَخَافُ غَيْرُهُمْ إِلَّا مَنْ ظَلَمَ) üzeredir. Nehhâs (ö. 338/950) Ferrâ’ya itiraz ederek mahzûf bir cümlelerin istisnâsının olmasını muhal bulmuştur. İbn Cinnî’ye göre ayet munkatî’ istisnâ olup ayeteki “من” şart edatı olarak mübtedadır, “ظَلَمَ” fiili ise haberdir. Bu ayeti Zeyd b. Eslem (ö. 136/754) ile Ebû Ca’fer (ö. 130/748) “أَلَا مَنْ ظَلَمَ” şeklinde okumuş ve “أَلَا”-yı istiftâh harfi saymışlardır.¹⁶⁵ Dolayısıyla bu kıraate göre “أَلَا” şart edatının başına gelmiş olmaktadır.

2.1.2.1.7. “إنما” Edatıyla Hasredilmiş İsim Cümlesinin Başına Gelmesi

(أَلَا إِنَّمَا طَائِرُهُمْ عِنْدَ اللَّهِ) “Dikkat edin! Onların uğursuzluğu Allah’tandır”.¹⁶⁶

2.1.2.2. Fiil Cümleleri

2.1.2.2.1. Muzari Fiilin Başına Gelmesi

(أَلَا تَرَوْنَ أَنِّي أُوفِي الْكَيْلِينَ) “Görmüyor musunuz, Ben ölççeği tam tutuyorum”.¹⁶⁷

2.1.2.2.2. Başına Zarf Gelmiş Muzari Fiilin Başına Gelmesi

¹⁶² el-En’âm 6/62.

¹⁶³ el-A’râf 7/54.

¹⁶⁴ en-Neml 27/11.

¹⁶⁵ İbn Cinnî, *el-Muhteseb* (Kahire: el-Meclisu’l-A’lâ li’ş-Şuûni’l-İslâmiyye, 1999), 2/136; Ebû Hayyân, *el-Bahru’l-muhît*, 8/214.

¹⁶⁶ el-A’râf 7/131.

¹⁶⁷ Yûsuf 12/59.

(أَلَا حِينَ يَسْتَعْشُونَ نِيَابَهُمْ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُغْلِبُونَ) “Bilesiniz ki, elbiselerine büründükleri zaman dahi Allah onların gizlediklerini de açığa vurduklarını da bilir”.¹⁶⁸

2.1.2.2.3. Başına Car-Mecrur Gelmiş Muzari Fiilin Başına Gelmesi

(أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ) “Bilin ki kalpler ancak Allah'ı anmakla huzur bulur”.¹⁶⁹

(أَلَا إِلَى اللَّهِ تَصِيرُ الْأُمُورُ) “Bilesiniz ki bütün işler döner, varır”.¹⁷⁰

2.1.2.2.4. Başına Car-Mecrur Gelmiş Mutasarrıf Mazi Fiilin Başına Gelmesi

(أَلَا فِي الْفِتْنَةِ سَقَطُوا) “Oysa fitneye asıl onlar düştüler”.¹⁷¹

2.1.2.2.5. Başına Zarf Gelmiş “ليس”-nin Başına Gelmesi

(أَلَا يَوْمَ يَأْتِيهِمْ لَيْسَ مَصْرُوفًا عَنْهُمْ) “Doğrusu onlara azap geldiği gün artık geri çevrilmez”.¹⁷²

2.1.2.3. Edatların Başına Gelmesi

2.1.2.3.1. “يا” Edatının Başına Gelmesi

“ألا”-nın “يا” edatının başına gelmesi Arap dilinde sıklıkla rastlanılan bir durumdur. Bu durumun örneği Kur'ân'da da görülmektedir. Neml suresinin 25. ayeti (أَلَا يَسْجُدُوا لِلَّهِ) bu duruma örnektir. Kisâi (ö. 189/805) ve Ebû Ca'fer bu ayeti (أَلَا يَا اسْجُدُوا) şeklinde okumuşlardır.¹⁷³ Ferrâ bu ayette münâdanın mahzûf olduğu görüşündedir.¹⁷⁴ İbn Mâlik bu konuda Ferrâ'yla hem fikir olup, münâdanın hazfolup nidâ harfinin cümlede bulunmasının caiz olduğunu söylemiştir. Nitekim İbn Mâlik emir ve dua ifadelerinden önce münâdanın hazfolabileceğini mütalaa etmektedir.¹⁷⁵ İbn Cinnî ise “ألا”-nın “يا” edatının başına

¹⁶⁸ Hûd 11/5.

¹⁶⁹ er-Ra'd 13/28.

¹⁷⁰ eş-Şûrâ 42/53.

¹⁷¹ et-Tevbe 9/49.

¹⁷² Hûd 11/8.

¹⁷³ Şemsuddîn Ebû'l-Hayr İbn Cezerî, *en-Neşr fî kırââtî'l-'aşr*, thk. 'Alî Muhammed ed-Dabbâ' (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.), 2/337.

¹⁷⁴ el-Ferrâ, *Meâni'l-Kur'ân*, 2/290.

¹⁷⁵ İbn Mâlik, *Şerhu teshîli'l-fevâid*, 3/25-390.

geline sadece istiftâh harfi olacağını, tenbîh ifade etmeyeceğini ve bu durumda “يا” edatının tenbîh ifade edeceğini öne sürmektedir.¹⁷⁶

2.1.3. Aynı Ayet İçerisinde Tekrarlanması

“ألا”-nın aynı ayet içerisinde birden fazla tekrarlandığı da vakidir. Şu ayetler konuya örnek gösterilebilir:

(أَلَا إِنَّ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ أَلَا إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ) “İyi bilin ki göklerde ve yerde olan her şey Allah’ındır, yine iyi bilin ki Allah’ın vaadi gerçektir”.¹⁷⁷

(أَلَا إِنَّ عَادًا كَفَرُوا رَبَّهُمْ أَلَا بُعْدًا لِعَادِ قَوْمِ هُودٍ) “Doğrusu Âd kavmi Rablerini inkâr etti, Hûd’un kavmi Âd’ın canı cehennem!”¹⁷⁸

Zemahşerî ve Ebû Hayyân bu ayetin tefsirinde Allah’ın Âd kavminin yaptıkları işlerin korkunçluğunu, iğrençliğini haber vermek, onların halinden ibret almaya sevk etmek ve onların durumlarına karşı uyarıda bulunmak için “ألا” edatıyla tenbîh olgusunu tekrar ettiğini ifade etmişlerdir.¹⁷⁹ Öyle anlaşılıyor ki “ألا”-nın aynı ayet içerisinde tekrar edilmesinin bir sebebi ayetlerde haber verilen durumların vehametine ya da ehemmiyetine dikkat çekmektir.

2.2. “أما” Edatı

“أما” tenbîh harfleri içerisinde yer alan bir edat olsa da Kur’ân-ı Kerîm’de zikredilmediği görülmektedir. “أما” dışındaki diğer tenbîh harfleri Kur’ân-ı Kerîm’de zikredilmektedir.

2.3. “ها” Edatı

“ها” tenbîh harfinin iki kullanım mahalli vardır. “هذا” örneğinde olduğu gibi müfret mübhem¹⁸⁰ isimlere bitişebilir ve kelimedede bir harf olarak bulunabilir. Bu nedenle (وَمِنْ هَؤُلَاءِ مَنْ يُؤْمِنُ بِهِ) “Şunlardan da ona inananlar vardır”¹⁸¹ aye-

¹⁷⁶ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 2/281.

¹⁷⁷ Yûnus 10/55.

¹⁷⁸ Hûd 11/60.

¹⁷⁹ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 488-489; Ebû Hayyân, *el-Bahru’l-muhît*, 6/171.

¹⁸⁰ Mübhem İsim: Kendi başlarına müsemmaye delalet etmeyen isimlerdir. Zamirler, ismi işaretler ve ismi mevsuller mübhem isimlerdir. Mübhem isimler, zâhir isimlerin zıddıdır. Bk. (‘Abdulâlîm, *el-Mevsuatu’n-nahviyye*, 53).

¹⁸¹ el-’Ankebût 29/47.

tinde olduğu gibi harfi cerlerden sonra gelebilmektedir. Ayrıca “ها”, (لِمِثْلِ هَذَا) “Çalışanlar böylesi için çalışsınlar”¹⁸² ayetinde olduğu gibi muzâf ve muzâfun arasına da girebilir. Bu ayette “مثل” kelimesi muzâf, “ذا” kelimesi de muzâfun ileyhtir.

“ها” cümlelerin de başına gelebilmektedir; (هَا أَنْتُمْ أَوْلَاءُ تُحِبُّونَهُمْ) “İşte siz öyle kimselersiniz ki onları seversiniz”¹⁸³ ayetinde görüldüğü gibi.¹⁸⁴ Elhasıl “ها” tenbîh harfi kelimelerin ve cümlelerin başına gelebilir.¹⁸⁵

“ها” tenbîh harfi Kur'ân-ı Kerîm'de sıklıkla yer alıp şu şekillerde kullanılmaktadır:

2.3.1. “أَيُّ” ve “آيَةٌ” Kelimelerine Bitişmiş Olarak Gelmesi

“ها” tenbîh harfi Kur'ân-ı Kerîm'de en fazla nidâ ibarelerinden olan “أَيُّ” ve “آيَةٌ” kelimelerinin sonunda kullanılmaktadır.¹⁸⁶ Şu ayetler örnek gösterilebilir:

(يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمُ) “Ey insanlar, Rabbinize kulluk edin”.¹⁸⁷

(يَا أَيُّهَا النَّفْسُ الْمُظْمَأِئَةُ) “Ey huzura ermiş nefis”.¹⁸⁸

“ها” edatı Kur'ân-ı Kerîm'de üç ayetin sonunda elif harfi olmadan yazılır.¹⁸⁹ Bu ayetler şunlardır:

(تَوْبُوا إِلَى اللَّهِ جَمِيعًا آيَةَ الْمُؤْمِنِينَ) “Ey müminler, Hep birlikte Allah'a tövbe edin”.¹⁹⁰

(وَقَالُوا يَا آيَةَ السَّاجِرِ ادْعُ لَنَا رَبَّكَ) “Dediler ki: Ey sihirbaz! Bizim için Rabbine dua et”.¹⁹¹

¹⁸² es-Saffât 37/61.

¹⁸³ Âl-i İmrân 3/119.

¹⁸⁴ Bedruddîn Muhammed b. 'Abdullah ez-Zerkeşi, *el-Burhân*, thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrâhîm (Kahire: Dâru't-Turâs, ts.), 4/432.

¹⁸⁵ İbn Hâcib, *el-İdâh fi şerhi'l-mufassal*, 2/220.

¹⁸⁶ eş-Şerîf, *Mu'cemu hurûfi'l-meânî*, 3/1140.

¹⁸⁷ el-Bakara 2/21.

¹⁸⁸ el-Fecr 89/27.

¹⁸⁹ Muhammed 'Abdulhâlık 'Udayme, *Dirâsâtun li uslûbi'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Kahire: Dâru'l-Hadîs, ts.), 10/240.

¹⁹⁰ en-Nûr 24/31.

¹⁹¹ ez-Zuhuf 43/49.

(سَتَنْفَعُكُمْ آيَةَ النَّفَالِ) “Ey insan ve cin toplulukları! Yakında sizin de hesabınızı göreceğiz”.¹⁹²

Yedi kurrâdan biri olan İbn Âmir bu ayetlerdeki “هَاء” kelimesindeki “هَاء” harfini dammeli, diğer kurrâlar ise fethalı okumuştur.¹⁹³

2.3.2. İsmi İşaretlerin Başına Gelmesi

(هَآ أَنْتُمْ هَؤُلَاءِ) “İşte siz öyle kimselersiniz”.¹⁹⁴

(هَذَا بَعْلِي شَيْخًا) “Bu kocam da yaşlı bir ihtiyardır”.¹⁹⁵

2.3.3. Ref Haldeki “أَنْتُمْ” Zamirinin Başına Gelmesi

(هَآ أَنْتُمْ هَؤُلَاءِ حَآجَجْتُمْ فِيمَا لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ) “İşte siz öyle kimselersiniz! Diyelim ki biraz bilginiz olan şey hakkında tartıştınız”.¹⁹⁶

(هَآ أَنْتُمْ أَوْلَاءِ تُحِبُّونَهُمْ) “İşte siz öyle kimselersiniz ki onları seversiniz”.¹⁹⁷

2.3.4. İsim Fiil “هَلَمْ”-nin Başına Gelmesi

(قُلْ هَلَمْ شُهَدَاءَكُمْ) “De ki: Haydi şahitlerinizi getirin!”.¹⁹⁸

(وَالْقَائِلِينَ لِإِخْوَانِهِمْ هَلَمْ إِلَيْنَا) “Kardeşlerine (Bize gelin) diyenler”.¹⁹⁹

2.4. “يَا” Edatı

“يَا” edatı Kur’ân-ı Kerîm’de farklı formlarda karşımıza çıkmaktadır. Şöyle ki emir fiil ve temennî cümlelerinin başında gelip tenbîh ifade ettiği örnekler mevcuttur.

2.4.1. Emir Fiilin Başına Gelmesi

(أَلَا يَسْجُدُوا لِلَّهِ) “Allah’a secde etmeleri gerekmez mi”.²⁰⁰

¹⁹² er-Rahmân 55/31.

¹⁹³ Ebû'l-Hasan ‘Alî b. Sâlim b. Muhammed en-Nürî es-Sefâkûsî, *Çaysu'n-nef'*, thk. Ahmed Mahmûd ‘Abdussemî’ eş-Şâfiî (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2004), 422-531-568; ‘Udayme, *Dirâsâtun li uslûbi'l-Kur’âni'l-Kerîm*, 10/240.

¹⁹⁴ Âl-i ‘İmrân 3/66.

¹⁹⁵ Hûd 11/72.

¹⁹⁶ Âl-i ‘İmrân 3/66.

¹⁹⁷ Âl-i ‘İmrân 3/119.

¹⁹⁸ el-En’âm 6/150.

¹⁹⁹ el-Ahzâb 33/18.

2.4.2. Temennî İbarelerinin Başına Gelmesi

(يَا لَيْتَنِي كُنْتُ مَعَهُمْ فَأَفُورٌ قَوْرًا عَظِيمًا) “Keşke ben de onlarla beraber olsaydım da büyük bir başarıya (ganimete) kavuşsaydım”.²⁰¹

(يَا لَيْتَنَا نُرَدُّ وَلَا نُكَذَّبُ بِآيَاتِ رَبِّنَا) “Ah, keşke dünyaya geri döndürülsek de Rabbimizin ayetlerini yalanlamasak”.²⁰²

“يا” tenbîh harfi Kur'ân-ı Kerîm'de on üç yerde “ليت” ibaresinden önce,²⁰³ bir defa da (أَلَّا يَسْجُدُوا لِلَّهِ) ayetindeki emir fiilden önce gelerek tenbîh ifade etmektedir. Öte yandan “رب”, “حبذا”, ve dua ifadelerinden önce geldiği zaman da tenbîh ifade etmesine rağmen Kur'ân-ı Kerîm'de bu mahallerde kullanılmamıştır.

Sonuç

Arap dilinde “ألا- أما - يا - ها” tenbîh harfleri olarak gruplandırılmaktadır. Bu harflerin temel işlevi muhatabın dikkatini söylenecek kelama çekmek olarak ifade edilmektedir. Bununla beraber her zaman tenbîh manası ifade etmemektedirler. Her birinin kendine has özellikleri olmakla beraber bazı yönlerden benzeştikleri ve ayrıştıkları da görülmektedir.

Tenbîh harflerine özellikle mütekaddimun âlimleri “tenbîh ve istiftâh” harfleri demektedirler. Tenbîh bu harflerin ifade ettiği mana ve işlevi, istiftâh ise bu harflerin mahallerini ifade etmektedir. Âlimlerin bu ayrımı yapmama-ları özellikle İbn Hâcib ve İbn Hişâm tarafından eleştirilmiştir. Bu âlimlere göre istiftâh harfleri, tahdîd harfleri ve benzeri harflerin de cümle başında yer almalarına rağmen “istiftâh” harfleri olarak isimlendirilmemeleri çelişki-dir. Göze çarpan başka bir husus da genel olarak eski âlimlerin tenbîh harfleri olarak “ألا - أما - ها” harflerini zikretmeleri ve “يا” edatına bu edatlar içerisinde yer vermemeleridir.

Mebnilik durumu, irabtan mahalli olmama ve amel etmeme tüm tenbîh harflerinin ortak özelliğidir. Yani tenbîh harfleri cümlede genellikle bir mana-

²⁰⁰ en-Neml 27/25.

²⁰¹ en-Nisâ 4/73.

²⁰² el-En'âm 6/27.

²⁰³ 'Udayme, *Dirâsâtun li uslûbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 3/599.

ya hâiz olmasına rağmen cümle içerisinde herhangi amelî bir fonksiyon icra etmemekte ayrıca kendileri üzerinde herhangi bir kelime etkide bulunmamaktadır. Fakat bu edatlar tenbîh-istiftâh dışında bir mana ifade edince sonra gelen kelimeler üzerinde amel edebilmektedirler. Tenbîh harflerinin hangi işlev ve manayı ifade ettikleri öncelikle bağlamdan anlaşılmaktadır.

Tenbîh harfleriyle ilgili ulaştığımız diğer sonuçları şöyle tasnif edebiliriz:

1. “أ” edatı tenbîh harfleri içerisinde en fazla kullanıma sahip edatlardandır. Genel olarak tam mana ifade eden cümle başlarında gelmektedir. Cümle içerisinde “tenbîh”, “ard”, “tahdîd”, “tevbîh-inkâr”, “temennî” ve “olumsuz soru” manalarını ifade edebilmektedir. “أ” “tenbîh-istiftâh” ifade edince isim ve fiil cümlesinin başına gelebilir ve amel etmez. “Tevbîh-inkâr”, “temennî” ve “istifhâmun anî'n-nefy” ifade edince isim cümlesinin başına gelip amel eder. “Ard” ve “tahdîd” ifade edince fiil cümlesinin başına gelip amel etmez. “Tevbîh-inkâr” ifade edince fiil cümlesinin başına gelebileceğini ifade eden modern kaynaklar da mevcuttur. “أ” edatının mürekkep veya yalın olması başka bir ihtilaf konusudur. Âlimlerin çoğu “أ” için mürekkep ifadesini kullanırken Ebû Hayyân ve İbn Mâlik gibi bazı âlimler ise yalın bir kelime olduğu düşüncesindedir.

“أ”-nın Kur’ân-ı Kerîm’de en fazla Hûd suresinde yer aldığı görülmektedir. Hûd süresini sırayla Şuarâ, Şûrâ ve Yûnus sureleri izlemektedir. “أ” Kur’ân-ı Kerîm’de hem ayetlerin başında hem de ortasında gelebilmektedir.

2. “أما”-nın diğer tenbîh harflerine göre kullanımı daha azdır. “أ” ile işlev açısından benzerdir. Genellikle yemin ifadelerinin başında yer almaktadır. Cümle içerisinde “tenbîh-istiftâh”, “ard”, “حَقًّا” manası ve “olumsuz soru” ifade edebilmektedir. “Tenbîh-istiftâh” pozisyonunda bulununca isim ve fiil cümlesinin başına gelmektedir. “حَقًّا” manası taşıyınca kendisinden sonra gelen “أَنَّ” “أَنَّ” olur. İstiftâh mahallinde olursa kendinden sonra gelen “أَنَّ”-de bir değişiklik olmaz. “أما” hangi işlevde kullanılırsa kullanılsın kendinden sonra gelen kelimeler üzerinde amel etmez. “أما”-nın başka bir özelliği “أَمْ” şeklinde sonundaki “elif” harfinin hazfolabilmesi ve başındaki hemzenin “عَمَّا-عَمَّ” ve “هَمَّا-هَمَّ” şeklinde “ع” ve “ه” harflerine dönüşebilmesidir. Genel görüşe göre “أما” “tenbîh-istiftâh” ve “ard” ifade edince yalın, “olumsuz soru” ifade edince ise mürekkep haldedir.

“أما” edatı Kur'ân-ı Kerîm'de zikredilmemektedir.

3. “ها” tenbîh harfi ismi işaretlerin başında, ref haldeki zamirlerin başında, nidâ ifade eden “أَيُّ” ve “أَيَّة”-nun sonunda, “الله” lafzının başında ve mazi fiillerin başında kullanılmaktadır. “ها” hem cümle hem de kelimelerin başında gelebilmektedir. Aynı şekilde nidâ ifade eden “أَيُّ” ve “أَيَّة”-nun sonunda gelebilmesiyle kendine özgüdür. Kur'ân-ı Kerîm'de en çok “أَيُّ” ve “أَيَّة” kelimelelerinin sonunda kullanılmaktadır.

4. “يا” edatı genel olarak nidâ edatı olarak kullanılmasına rağmen bazı durumlar da tenbîh ifade edebilmektedir. “يا” kendinden sonra münâdâ olmaya uygun olmayan ibareler başında tenbîh manası taşımaktadır. Kendinden sonra harf veya cümle gelebilmektedir. Ayrıca “يا”-dan sonra “ليت”, “رب” ve “حذا” ibareleri gelirse “يا” edatı tenbîh ifade edebilmektedir. “يا”-nın tenbîh ifade edip etmediği hakkında âlimler arasında ihtilaf vardır. Ferrâ, İbn Mâlik ve Cevherî gibi âlimler “يا”-nın tenbîh ifade etmediğini, nidâ harfi olduğunu ve münâdânın mahzuf olduğunu iddia etmelerine karşın Ebû Hayyân, Murâdî ve İbn Abdunnûr el-Mâlekî gibi bir kısım âlimler bu iddiaya itiraz etmektedir. Bu ihtilaf özellikle (أَلَّا يَسْجُدُوا لِلَّهِ) ayeti özelinde “يا”-dan sonra emir fiil geldiğinde kendini göstermektedir. İbn Hişâm gibi bu konuda iddiaları aktarıp herhangi bir görüş beyan etmeyen âlimler de mevcuttur. “يا” edatının Kur'ân-ı Kerîm'de (أَلَّا يَسْجُدُوا لِلَّهِ) ayeti (أَلَّا يَأْسُجُدُوا) takdiri üzere alınırsa bir defa; on üç defa da “ليت” ibaresinden önce gelerek toplam on dört yerde tenbîh ifade ettiği görülmektedir.

Tenbîh harfleri her ne kadar “أَلَّا - أَمَا - يَا - هَا” olarak ifade edilse de tenbîh olgusunu sadece bu harflerle sınırlamak yanlış olacaktır. Kur'ân-ı Kerîm açısından bakıldığında bu olgu kendini daha da net göstermektedir. Zira Kur'ân'ın hayati öneme sahip noktaları mütemadiyen vurgulaması Kur'ân'ın tenbîh olgusundan bağımsız düşünülmemeyeceğini ve tenbîh olgusunun “أَلَّا - أَمَا - يَا - هَا” edatlarına hapsedilemeyeceğini göstermektedir.

Kaynakça

'Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*. 4 Cilt. Mısır: Dâru'l-Meârif, 3. Basım, ts.

'Abdulâlîm, Ebû Bekr 'Alî. *el-Mevsûatu'n-nahviyye ve's-sarfiiyyetu'l-muyessere*. Kahire: Mektebetu İbn Sînâ, 2004.

- ‘Alevî, ‘Alî b. Muhammed b. Hamza. *Emâlî İbni’ş-Şecerî*. thk. Mahmûd Muhammed et-Tanâhî. 3 Cilt. Kahire: Mektebetu’l-Hancî, 1992.
- Antâkî, Muhammed. *el-Minhâc fi’l-kavâid ve’l-i’râb*. Pakistan: Mektebetu’l-Büşrâ, 2011.
- ‘Askerî, Ebû Helâl. *el-Furûku’l-luğaviyye*. thk. Muhammed İbrâhîm Selîm. Kahire: Dâru’l-‘İlm ve’s-Sekâfe, 1997.
- Beyâtî, Zâhir Şevket. *Edâvâtu’l-i’râb*. Beyrut: el-Muessesetu’l-Câmiyyetu lî’l-Dirâsât, 2005.
- Câmî, ‘Abdurrahman b. Ahmed Nureddîn. *el-Fevâidu’d-diyâiyye*. thk. Ahmed ‘Azv ‘Înâye. Beyrut: Dâru İhyâ Turâsî’l-‘Arabî, 2009.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd. *es-Sihâh*. Kahire: Dâru’l-Hadîs, 2009.
- Curcânî, ‘Abdulkâhir b. ‘Abdurrahman b. Muhammed. *Delâilu’l-i’câz*. Mısır: Matbaatu’l-Medenî, ts.
- Curcânî, ‘Alî b. Muhammed es-Seyyidu’s-Şerîf. *Mu’cemu’t-ta’rîfât*. thk. Muhammed Sıddîk el-Miñşavî. Kahire: Dâru’l-Fadîle, 2004.
- Da’âs, Ahmed ‘Ubeyd. *İ’râbu’l-Kur’âni’l-Kerîm*. Dimeşk: Dâru’l-Munîr, 1425.
- Dervîş, Muhyiddîn b. Ahmed Mustafâ. *İ’râbu’l-Kur’ân ve beyânihi*. 10 Cilt. Dimeşk: Dâru’l-Yemâme, 4. Basım, 1415.
- Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf. *el-Bahru’l-muhît*. thk. Sıdkî Muhammed Cemîl. 11 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Fikr, 2010.
- Ensârî, İbn Hişâm. *el-Muğni’l-lebîb ‘an kutubi’l-eârîb*. thk. ‘Abdullatîf Muhammed el-Hatîb. 7 Cilt. Kuveyt: Dâru’t-Turâsî’l-‘Arabî, 2000.
- Eren, Cüneyt – Uzunoğlu, Vezih. *Arapça Belağat*. İstanbul: Cantaş Yayınları, 2012.
- Esterâbâdî, Muhammed b. el-Hasan. *Şerhu’r-râdî li kâfiyeti İbn Hâcib*. thk. Yahyâ Beşîr Mısırî. 2 Cilt. Suudi Arabistan: Câmiatu’l-İmâm Muhammed b. Suûdi’l-İslâmiyye, 1993.

- Eşmûnî, Ebû'l-Hasan Nûruddîn 'Alî b. Muhammed b. 'Îsâ b. Yûsuf. *Şerhu'l-Eşmûnî 'alâ elfiyyeti İbn Mâlik*. thk. Muhammed Muhyiddîn 'Abdulhamîd. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1955.
- Ferâhidî, Halîl b. Ahmed. *Kitâbu'l-'ayn*. thk. 'Abdulhamîd el-Hindâvî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubî'-İlmiyye, 2003.
- Ferrâ, 'Abdullah b. Manzûr ed-Deylemî. *Meâni'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Yûsuf en-Necâtî. Mısır: Dâru'l-Mısriyye, ts.
- Fevzân, 'Abdullah b. Sâlih. *Delîlu's-sâlik ilâ elfiyyeti İbn Mâlik*. 3 Cilt. Medine: Dâru'l-Muslim, 1999.
- Ğalâyînî, Mustafâ. *Câmiu'd-durûsi'l-'Arabiyye*. 3 Cilt. Beyrut: el-Mektebetu'l-'Asriyye, 28. Basım, 1993.
- Hâşimî, Ahmed b. İbrâhîm b. Mustafâ. *Cevâhiru'l-belâğa fî'l-meânî ve'l-beyân ve'l-bedî'*. thk. Yûsuf es-Sumeylî. Beyrut: Mektebetu'l-'Asriyye, ts.
- Hatîb, Tâhir Yûsuf. *el-Mu'cemu'l-mufassal fî'l-i'râb*. Beyrut: Dâru'l-Kutubî'l-'İlmiyye, 4. Basım, 2007.
- Hemezânî, Muntecebuddîn. *el-Ferîd fî i'râbi'l-Kur'âni'l-mecîd*. thk. Muhammed Nizâmuddîn el-Fetîh. 6 Cilt. Medine-i Münevvere: Dâru'z-Zamân, 2006.
- Herevî, 'Alî b. Muhammed. *el-Uzhiyye fî 'ilmi'l-hurûf*. thk. 'Abdulmu'în el-Mellûhî. Dimeşk: Mecme'î'l-Luğati'l-'Arabiyye, 2. Basım, 1993.
- Hinâî, 'Alî b. el-Hasan. *el-Muncidu'l-ebcedî*. Beyrut: Dâru'l-Meşrik, 5. Basım, 1986.
- Husays, 'Alî. *Mu'cemu mustalahât ve edavât'in-nahv ve'l-i'râb*. Amman: Dâru 'Âlemi's-Sekâfe, 2005.
- İbn 'Akîl, Bahâuddîn 'Abdullah b. 'Akîl el-Hemadânî. *Şerhu İbn 'Akîl 'alâ elfiyyeti İbn Mâlik*. nşr. Muhammed Muhyiddîn 'Abdulhamîd. 4 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi Turâsî'l-'Arabî, 20. Basım, ts.
- İbn Cezerî, Şemsuddîn Ebû'l-Hayr. *en-Neşr fî kırâati'l-'aşr*. thk. 'Alî Muhammed ed-Dabbâ'. 2Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubî'l-'İlmiyye, ts.

- İbn Cinnî, Ebû'l-Feth 'Usmân. *el-Hasâis*. thk. Muhammed 'Alî Neccâr. 3 Cilt. Kahire: Dâru'l-Kutubi'l-Mısriyye, ts.
- İbn Cinnî. *el-Muhteseb*. 2Cilt. Kahire: el-Meclisu'l-A'lâ li'ş-Şuûni'l-İslâmiyye, 1999.
- İbn Eyyûb, Ebû'l-Fedâ' 'Îmâduddîn İsmâîl b. 'Alî b. Mahmûd b. Muhammed İbn 'Umer b. Şâhinsâh. *el-Kunnâş fi fenneyi'n-nahv ve's-sarf*. thk. Riyâd b. Hasan el-Havvâm. 2 Cilt. Beyrut: el-Mektebetu'l-'Asriyye, 2000.
- İbn Fâris, Ebû'l-Huseyn Ahmed b. Zekerıyyâ. *es-Sâhibıyyu fi fikhı'l-luğati'l-'Arabıyye*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1997.
- İbn Hâcib, Ebû 'Amr 'Usmân. *Emâlî İbn Hâcib*. thk. Fahr Sâlih Suleymân Kaddâre. 2 Cilt. Amman: Dâru 'Ammâr, ts.
- İbn Hâcib. *el-Îdâh fi şerhi'l-mufassal*. thk. Mûsâ Bennây el-'Alilî. 2 Cilt. Irak: Vizâratu'l-Evkâf, 1982.
- İbn Kemâl Bâşâ, Şemsuddîn Ahmed b. Suleymân. *Esrâru'n-nahv*. thk. Ahmed Hasan Hâmid. Beyrut: Dâru'l-Fıkr, 2. Basım, 2002.
- İbn Mâlik, Muhammed b. 'Abdullah b. Mâlik, *Şerhu teshîli'l-fevâid*. thk. 'Abdurrahman es-Seyyid. 4 Cilt. Mısır: Hicr li't-Tibâa ve'n-Neşr, 1990.
- İbn Manzûr, Ebû Fadl Cemaluddîn Muhammed b. Mukerrem. *Lisânu'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdir, 1990.
- İbn Ya'îş, Muvaffakuddîn Ya'îş b. 'Alî. *Şerhu'l-mufassal*. 10 Cilt. Mısır: İdâretu't-Tibâa, ts.
- Kazvînî, Celâluddîn Muhammed b. 'Abdurrahman b. 'Umer b. Ahmed b. Muhammed el-Hatîb. *el-Îdâh fi 'ulûmi'l-belâğâ*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 2003.
- Kurtubî, Ahmed b. Ebî Bekr. *el-Câmî li ahkâmi'l-Kur'ân*. thk. 'Abdullah b. 'Abdulmuhsin et-Turkî. 24Cilt. Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 2006.
- Mâlekî, Ahmed b. 'Abdunnûr. *Rasfu'l-mebânî fi şerhi hurûfi'l-meânî*. thk. Ahmed Muhammed Harrât. Dımeşk: Dâru'l-Kâlem, 3. Basım, 2002.

- Mes'ûd, Musâ 'Alî Musâ. *İ'râbu'l-Kur'âni'l-'azîmi'l-mensûb li Zekeriyâ el-Ensârî*. Kahire: Câmîatu'l-Kâhire, Yüksek Lisans Tezi, 2001.
- Mes'ûd, Cubrân. *er-Râid*. Beyrut: Dâru'l-İlm, 7. Basım, 1992.
- Meydânî, 'Abdurrahman b. Hasan Habanneke. *el-Belâğatu'l-'Arabiyye*. 2 Cilt. Dîmeşk: Dâru'l-Kalem, 1996.
- Murâdî, el-Hasan b. Kâsim. *el-Cenâ'd-dânî fi hurûfi'l-meâni*. thk. Fahreddîn Kabâve. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1992.
- Râzî, Muhammed b. Ebî Bekr b. 'Abdulkâdir. *Muhtârû's-sihâh*. Beyrut: Mektebetu Lubnân, 1986.
- Rummânî, Ebû Hasan 'Alî b. 'Îsâ. *Meâni'l-hurûf*. thk. 'İrfân b. Selîm el-'Aşâ Hassûne. Beyrut: el-Mektebetu'l-'Asriyye, 2005.
- Sâfî, Mahmûd b. 'Abdurrahîm. *el-Cedvel fi i'râbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*. 31 Cilt. Dîmeşk: Dâru'r-Reşîd, 4. Basım, 1418.
- Sefâkusî, Ebû'l-Hasan 'Alî b. Sâlim b. Muhammed en-Nûrî. *Ğaysu'n-nef' fi'l-kirâati's-seb'*. thk. Ahmed Mahmûd 'Abdussemî' eş-Şâfiî. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 2004.
- Sîbeveyh, Ebû Bişr 'Amr b. 'Usmân b. Kanber. *el-Kitâb*. thk. 'Abdusselâm Muhammed Hârûn. 5 Cilt. Kahire: Mektebetu'l-Hâncî, 3. Basım, 1988.
- Suyûtî. *Hem'u'l-hevâmi fi şerhi cem'i'l-cevâmi*. thk. 'Abdulhamîd Hindâvî. 3Cilt. Mısır: el-Mektebetu't-Tevfikîyye, ts.
- Şerîf, Muhammed Hasan. *Mu'cemu hurûfi'l-meânî fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*. 3 Cilt. Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1996.
- Şurrâb, Muhammed b. Muhammed Hasan. *Şerhu şevâhidi's-şerîyye fi emâti'l-kutubi'n-nahviyye*. 3Cilt. Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 2007.
- 'Udayme, Muhammed 'Abdulhâlık. *Dirâsâtun li uslûbi'l-Kur'âni'l-Kerîm*. 11 Cilt. Kahire: Dâru'l-Hadîs, ts.
- 'Umer, Ahmed 'Muhtâr vd.. *en-Nahvu'l-esâsî*. Kuveyt: Dâru's-Selâsil, 4. Basım, 1994.

- Ya'kûb, İmîl Bedî'. *Mu'cemu'l-i'râb ve'l-implâ*. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1983.
- Ya'kûb, İmîl Bedî'. *el-Mu'cemu'l-mufasssal fî'l-luğati ve'l-edeb*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1987.
- Zebîdî, Muhammed Murtazâ el-Huseynî. *Tâcu'l-'arûs*. thk. 'Abdulkerîm el-'Azabâvî. 40 cilt. Kuveyt: Matbaatu Hukûmeti'l-Kuveyt, 2. Basım, 2001.
- Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Sirrî. *Meâni'l-Kur'ân ve i'râbuhu*. thk. 'Abdulcelîl 'Abduh eş-Şiblî. 5Cilt. Beyrut: Dâru 'Âlimi'l-Kutub, 1988.
- Zeccâcî, Ebû'l-Kâsım 'Abdurrahman b. İshâk. *Hurûfu'l-meânî*. thk. 'Alî Tevfîk el-Hemed. Beyrut: Dâru'l-Emel, 2. Basım, 1986.
- Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. 'Umer. *el-Keşşâf*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 3. Basım, 2009.
- Zerkeşî, Bedruddîn Muhammed b. 'Abdullah. *el-Burhân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrâhîm. 4 Cilt. Kahire: Dâru't-Turâs, ts.